

URBANISM ȘI DEMOGRAFIE ISTORICA (Suceava în secolele XV—XIX)

EMIL IOAN EMANDI

MOTTO

„Nu există nici o știință în care orizontul să nu trebuiască schimbat mai des decât știința istoriei“.

N. IORGA

După cum este cunoscut, rețeaua urbană a Moldovei s-a format până în prima jumătate a secolului al XV-lea. Sunt însă și unele târguri ce se dezvoltă căpătând caracteristicile unor așezări urbane abia în secolul al XVI-lea și chiar în secolele XVIII și XVIII¹. Acumularea de noi informații a permis adâncirea cunoașterii procesului de cristalizare a vieții statale de esență feudală a românilor de la est de Carpați în perioada feudalismului timpuriu, fapt ce a contribuit în același timp la reorientarea și amplificarea cercetării în domeniul genezei orașelor medievale și a evoluției structurii vieții urbane. În sensul acesta, sunt bine cunoscute cercetările arheologice întreprinse vreme de mai bine de trei decenii pe teritoriul orașului Suceava², cercetări considerate, din punct de vedere al semnificației rezultatelor lor pentru studiul unei întregi categorii tipologice de așezări urbane medievale, printre cele mai importante, nu numai pe plan național, ci și european³. Existența la Suceava a unei așezări întărite cu palisadă și șanț de apărare,

1 C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967; Victor Tufescu, *Stări economice regionale oglindite în evoluția orașelor noastre*, în „Lucrările Seminarului de geografie umană“, București, 1946; Sever Pop, *Sinonimele cuvântului Târg în lumina Geografiei lingvistice*, în R.S.R. I, 1938, p. 45—59; Vasile Cucu, *Orașele României*, București, 1970, p. 10 și urm.

2 Mircea D. Matei, *Civilizație medievală românească (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989.

3 Emil I. Emandi, Șt. Ceașu, *Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388—1988*, Iași, 1991, p. 30—52.

fortificație rămasă în stare de funcționare vreme de aproape un secol (de la sfârșitul secolului al XIII-lea până în ultimul sfert al secolului al XIV-lea)⁴, în condițiile unicității acestei descoperiri în Moldova, devine aproape obligatoriu să fie interpretată în sensul că respectiva așezare începea, la finele secolului al XIII-lea să-și piardă caracterul de așezare rurală și să parcurgă etapele de început ale procesului de transformare în aglomerare demografică de tip urban.

Strămutarea reședinței domnești de la Siret la Suceava în vremea domniei lui Petru I Mușat (1375—1391) a avut pentru așezarea de pe malul Sucevei consecințe considerabile. Astfel, Suceava devine *primul oraș al Țării Moldovei*, centrul principal al administrației, negoțului meșteșugurilor precum și centru religios. În legătură cu această nouă etapă, este de făcut mențiunea că cea mai mare contribuție la grăbirea procesului de urbanizare a orașului și a extinderii sale a avut-o inițiativa domnească a lui Petru I Mușat de a ridica aici o Curte Domnească din lemn, un turn locuință din piatră, o biserică domnească (devenită mai întâi lăcaș episcopal și apoi mitropolitan) precum și două cetăți de zid — Cetatea Scheia și Cetatea de Scaun.

Urmările acestei transformări politice și-au găsit expresie imediat și în creșterea numărului populației. Astfel, sub aspect demografic, în cele peste șase secole de existență⁵, Suceava a trecut prin diferite perioade de progres și de stagnare. Prezența domniei aici, care devine permanentă, a însemnat în primul rând, stabilirea definitivă a dregătorilor și a slujbașilor curții domnești, într-un cuvânt a întregului aparat central de stat, care, pe măsură ce trece, timpul devine din ce în ce mai numeros. În același timp, prezența domniei a polarizat interesul negustorilor și al meșteșugarilor de care domnul și orașul avea mare nevoie în permanență, pentru a satisface necesitățile orașenilor și curții.

1. DATE DEMOGRAFICE CANTITATIVE (sec. XV—XVIII)

Pentru a aprecia *numărul locuitorilor* din noua capitală a Moldovei, nu dispunem de date statistice în sensul modern, ci numai de informații arheologice și de aprecierile unor călători străini. Deși, uneori aceste cifre sunt exagerate, iar altele contradictorii, ele oferă totuși, o imagine de ansamblu asupra fenomenului demografic sucevean, care, cu toată aproximația pe care o implică, reflectă o dezvoltare continuă demografică, specifică secolelor XIV—XVI.

Datele din tabelul de mai jos asupra cărora ne oprim în continuare sunt sugestive în acest sens.

Pentru secolul al XV-lea s-a încercat o evaluare pornind de la suprafața vetrei orașului, delimitată de o fortificație formată din șanț de

⁴ Mircăa D. Matei, *Premisele formării orașului medieval Suceava și rolul așezării până la mijlocul secolului al XIV-lea*, în SCIV, 28, 1977, 1, p. 71—86.

⁵ D. Ciurea, *Date și sublinieri privind Suceava în sec. XV—XVIII*, în AIIA „A. D. Xenopol”, III, Iași, 1966, p. 195—205.

Anul	Autorul	Case sau „focuri“	Total locuitori ⁶
1599	B. Quirini ⁷	„6000 de focuri“ — corect credem că ar fi vorba de 600 de case	3000
1632	P. Bonnicio ⁸	1500 de case	9000
1641	P. Bakšič ⁹	700 de case ale moldovenilor	3000
		300 de case ale armenilor	1600
1643	B. Bassetti ¹⁰	550 de case schimatice	3400
		400 de case armenesti	2000
		12 case de catolici	50
1646	M. Bandini ¹¹		2000 români (cifră exagerată)
			3000 armeni

apărare și palisadă ¹², ce însuma 1 100 000 m.p. (110 ha) ; dacă se admite media de 800 mp teren de fiecare casă ¹³ — cercetările arheologice confirmă aceste date — constatăm că, pentru Suceava celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea, avem 1 250 de case, cu o populație ce putea atinge cifra de circa 6 200 de locuitori. Aplicând aceeași metodă pentru diverse orașe din Moldova, cercetări recente ¹⁴ au ajuns independent de noi, pentru același secol, la cifre apropiate (5 000 de locuitori). Pentru secolele XV—XVI trebuie să facem remarca, în comparație cu celelalte orașe din Moldova (populația acestora oscila între 1 000 și 2 000 de locuitori) ¹⁵, că populația orașului Suceava a fost în toată această perioadă într-un continuu avans, ea deținând ponderea cantitativă timp de aproape 200 de ani.

În toată această perioadă, Suceava, ca reședință domnească, a constituit, de asemenea, și un punct de atracție, fie pentru negustorii ce poposeau aici temporar cu ocazia organizării târgurilor periodice, fie pentru boierii și curtea voievodului, care rezidau aici. Astfel, domnul avea în permanență la curte, întreținuți de el, 3 000 de ostași călări, „neconținut sub arme gata să însoțească oriunde pe voievod“ ¹⁶.

6 D. Ciurea, *op. cit.*, p. 199 (v. tabelul).

7 Hurmuzachi, *Documente*, vol. III, p. 549 ; *Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 41.

8 *Călători...*, vol. V, București, 1973, p. 19.

9 *Ibidem*, p. 239.

10 *Ibidem*, p. 182.

11 Cf. *Analele Academiei Române. Memoriile Secției istorice*, vol. XVI, București, 1895, p. 246—249 ; *J.B.L.M.*, Cernăuți, 1900, p. 45—46.

12 Emil I. Emandi, *Contribuții la cunoașterea evoluției urbanistice a orașului Suceava în secolele XIV—XX*, în *M.I.A.*, 1, 1988, p. 25.

13 *Ibidem*.

14 Al. Ungureanu, *Orașele din Moldova*, București, 1980, p. 38—39.

15 *Ibidem*, p. 52—53.

16 M. Stoicescu, *Sfatul domnesc și mari dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XV—XVII*, București, 1968, p. 115.

Aceste date sunt confirmate și de călătorul străin Nicolae Barsi, care la 1633 remarca, cu ocazia deschiderii iarmarocului de la Suceava, numeroasa curte a domnului, care se ridică „la cel puțin 2 000 de oameni“¹⁷.

Începând cu secolul al XVII-lea (mai ales după 1653)¹⁸, centrul de greutate demografică s-a mutat la Iași, Suceava suferind o decădere lentă, remarcată de altfel și în diversele rapoarte ale misionarilor străini aflați în trecere prin oraș, care observau că „orașul a fost odinioară mare, dar acum este în întregime pustiu“¹⁹, multe din monumente și case fiind „goale“ și „ruinate“²⁰.

2. DATE DEMOGRAFICE CALITATIVE : COMPOZIȚIA ETNICĂ ȘI SOCIO-PROFESIONALĂ (SEC. XV—XVII)

Între originea geografică a populației și compoziția sa etnică există o strânsă corelație. Sub raportul *componenței etnice*, în afară de sporirea populației orașului prin aportul celei autohtone din împrejurimi, trebuie relevat adaosul de elemente etnice străine : germani, unguri, ruși, armeni, în primul rând. Din analiza datelor pe care le posedăm, ca o trăsătură distinctă, pe tot parcursul celor patru secole, este aceea că elementul etnic mai numeros a fost cel românesc. O dovadă despre majoritatea românească a populației o formează corespondența în limba slavă, limba oficială a statului, precum și scrisorile orășenilor, în limba română, de la sfârșitul secolului al XVI-lea (asemenea acte redactate la Suceava avem din anii 1530, 1593—1597)²¹. Prezintă un interes deosebit și numele de „șoltuz românesc“ (Stan șoltuz, în 1510; Petru șoltuzul românesc, în 1609; Mihălachi, șoltuzul românesc, în 1657)²², demonstrând folosirea efectivă și curentă, în limba vorbită și în cea scrisă, a acestui termen atunci când erau de făcut deosebiri etnice între locuitorii Sucevei. De unde se vede încă o dată că românii din Suceava s-au simțit, s-au considerat și s-au numit în limba lor *români*, fără să se poată întrevedea măcar, acea contradicție între *românesc* și *moldovenesc*, pe care o acreditează unii specialiști contemporani din afara granițelor actuale²³.

Existența unei populații străine în oraș, începând cu sfârșitul secolului al XIV-lea, nu i-a schimbat cu nimic caracterul său românesc în ansamblu. În acest context, se impun atenției elementele alogene despre care ne oferă informații atât izvoarele scrise, cât și cele arheolo-

17 *Călători...*, vol. V, p. 77.

18 Vasile Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“*, sect. a III-a, t. XIV, Iași, 1968, p. 111—126.

19 *Călători...*, vol. VII, București, 1980, p. 389.

20 *Ibidem*, p. 414.

21 R. Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 69 și urm.

22 Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, în anuar „Suceava“, vol. X. Suceava, p. 197, 218 și urm.

23 N. A. Mohov, *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*, Chișinău, 1983, p. 1—130.

gice, și a căror existență sigură în oraș conferă discuției un conținut aparte: armenii și germanii. S-a admis că elementele *germane* (*sași*) venite în Suceava provin, în special, din aria geografică a Transilvaniei, dar și din orașele galițiene²⁴. După cum s-a remarcat și în alte studii, prin dispunerea urmelor de cultură materială (ceramică și cele două monumente religioase de rit catolic de la sfârșitul secolului al XIV-lea și din a doua jumătate a secolului al XV-lea: „Buna Vestire” — pentru popor și „Sf. Treime” — biserica de curte)²⁵ pe harta orașului evidențiază legătura acestora cu autoritatea voievodală, precum și rosturile prioritare ale prezenței lor în oraș: meșterii specializați mai ales în construcții de piatră.

O altă formă de manifestare a culturii sașilor în mediul urban al Sucevei a constituit-o și folosirea scrisului. Legate de practicarea negoțului și a meșteșugurilor, scrisorile orășenești sau ale cancelariei domnești, de redacție germană, din secolele XV—XVII²⁶, adresate în special judeului orașului transilvănean Bistrița, atestă nu numai folosirea de către sași a limbii germane, ci și gradul de cunoaștere și difuzare la nivel orășenesc și al cancelariei domnești a acesteia.

Folosirea termenului de *Graff* în scrisorile emise în limba germană, adresate Bistriței și Liovului, ca și faptul că unii dintre membrii comunității săsești ajung în conducerea sfatului orășenesc, cum au fost acel Michil Voitul din 1449, Ianusch Tyschler șoltuzul din 1526—1527, Isaac șoltuzul din 1623²⁷, demonstrează integrarea acestora în structura urbană a societății moldovenești medievale sucevene. Treptat, populația germană și ungară din oraș a fost asimilată în mediul românesc prin adoptarea limbii române și trecerea la ortodoxism, proces început în veacul al XVI-lea și amplificat în secolele următoare. Asimilarea populației catolice în masa locuitorilor ortodocși (cazul familiei Iulă/Iolăș²⁸ se constată documentar prin mărturiile prelaților catolici, care în veacul al XVI-lea și al XVII-lea au trecut prin oraș. Astfel, la 1599, B. Quirini găsea la Suceava 30 de familii cu 153 de „suflete”²⁹; în 1632, P. Bonnicio menționează 22 de case locuite de catolici³⁰; Benedetto E. Remondi, la 1636, găsea „numai opt case de sași catolici”³¹; P. Bakšić, în 1641, nu putea număra decât 40 catolici „de împărțășit”, adică un total de vreo 50—60 persoane, ca și Basetti, la 1643, ce număra „12 case cu 50 de suflete”³². În 1646, Bandini menționa existența doar a 25 de catolici, cu tot cu copii, nesocotind numele a șapte persoane, dintre care

24 Mircea D. Matei, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în SCIV, XI, 1960, 1, p. 114, 116—117.

25 *Călători...*, vol. V, p. 25.

26 R. Manolescu, *Cultura orășenească...*, p. 68 și urm.

27 *Ibidem*, p. 64, 66; Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 219; C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe...*, p. 126—127.

28 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 212.

29 *Călători...*, vol. IV, p. 41.

30 *Ibidem*, V, p. 16.

31 *Ibidem*, p. 96.

32 *Ibidem*, p. 239, 182.

două văduve³³. În fine, la 1650 se constată că, în Suceava, „sunt foarte puține familii catolice“, călătorul Vignanelle menționând la 1668 doar „30 de suflete“, ale căror biserici au fost „devastate de turci“³⁴. Explicația acestui fenomen o dă însuși misionarul catolic Bareo Bandini, și ea nu constă, cum s-ar putea crede, într-o emigrare masivă cauzată de tulburările și nesiguranța din Moldova (mai ales în timpul domniei lui Vasile Lupu), ci în asimilarea treptată a catolicilor (sași, unguri și poloni) de către români. Într-o oarecare măsură, trebuie spus, că scăderea numerică s-a datorat, așa cum de altfel s-a remarcat, și datorită muțării unor locuitori³⁵ în alte centre, cu comunități catolice mai puternice, cum pare a fi cazul familiei Hancea, fostul portar al cetății și vornic al târgului, care semna cu litere latine (Andza)³⁶, fiul său, Ianoș, s-a așezat în târgul Baia, unde la 1668 apar fiii acestuia, Neculai, Hanos și Giurgea³⁷.

Cea mai reprezentativă, mai numeroasă și mai conservatoare sub aspect etnic, care și-a păstrat pe tot parcursul evului mediu identitatea sa, a fost populația *armeană*. Nicolae Iorga, care s-a ocupat în mai multe rânduri de armenii din țara noastră³⁸, îi socotește ca veniți (din zona Ani, capitala Armeniei, după distrugerea acesteia în urma cutremurului din 1313 și 1342) în Moldova anterior întemeierii și anume în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Și, întrucât crede că această întemeiere se datorește „căii de comerț“, îi consideră pe pricepuții negustori armeni drept „colaboratori la crearea statului“ moldovean³⁹. Prima mențiune a acestora în Suceava, de la 18 august 1388, când, de fapt, este pomenit pentru prima dată și orașul Suceava⁴⁰, se referă la punerea acestora sub jurisdicția arhiepiscopului armean din Liov, Ohanes, el instituându-se arhiepiscop al armenilor din Polonia și din Moldova⁴¹. Acest lucru se oglindește și în actul dat de Alexandru cel Bun la 1401 când domnitorul consimțea ca Ohanes să așeze rânduiala bisericească a armenilor din Moldova, acordându-i acestuia „scaun“ la „Suceava în cetatea noastră“⁴². Șederea sa în Moldova a fost întâmplătoare și temporară. De altfel, trebuie menționat că în tot cursul secolului al XV-lea episcopii armeni de Liov au purtat în titulatura lor și numele Moldovei precum și al orașelor Suceava și Siret. Episcopia armeană de la Suceava se va separa de cea de la Liov abia în primii ani ai secolului al XVI-lea, având drept episcop pe Simeon (1506)⁴³. Pentru istoria arme-

33 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 212.

34 *Călători...*, vol. V, p. 437; vol. VII, p. 101.

35 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 212.

36 *Ibidem*.

37 *Ibidem*.

38 N. Iorga, *Choses d'art arméniennes*, București, 1935; Idem, *Opere economice*, București, 1982, p. 475 și urm.

39 N. Iorga, *Choses d'art...*, p. 7.

40 H. Dj. Siruni, *Armenii în România*, în *Arhiva Românească*, V, 1940, p. 28 (cu data de 16 august 1388); Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 190 (cu data de 18 august 1388).

41 *Ibidem*.

42 *D.R.H.*, A. Moldova, vol. I, București, 1975, p. 21.

43 H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 25; Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 214.

nilor din Suceava, actele liovene sunt de cel mai mare interes; ele ilustrează perfect legăturile economice ce-au existat între armenii suceveni și cei lioveni, unii dintre aceștia fiind primiți drept cetățeni ai Lioyului, după „dreptul armenesc”. Dovada puternicei comunități armenice din Suceava o constituie și faptul că alături de „șoltuzul românesc”, aici funcționa și „șoltuzul armenesc cu pârgarii săi”. Menționarea acestora în documente acoperă o perioadă de peste trei secole (la 1449, Serchiz voitul armean; în 1563, Hacıres; în 1609, Norco șoltuzul armenesc; în 1648, Gligorie șoltuzul armenesc; în 1669, Chirilă șoltuzul armenesc; în veacul al XVIII-lea, fruntașul comunității armenice se numea staroste; la 24 iunie 1763 este atestat Grigore Prucul staroste de armeni, iar la 13 februarie 1775, Petre Pelealbă staroste de armeni⁴⁴.

Domnii Moldovei au promovat o politică de atragere a armenilor în Suceava și în Țara Moldovei. Edificator este documentul din 1677, prin care domnitorul Antonie Ruset dăruiește Episcopiei armenice din Suceava 5 familii de scutelnici; de asemenea, domnitorul cere autorităților locale să încurajeze venirea în Suceava și a altor „armeni din Țara Turcească sau din Țara Leșească... care, dacă vor veni, să primească o carte de scuteală, pentru a nu fi supărați de nimeni. Iar voi, dregătorilor, să nu-i supărați, iar cine le va face asupreală, va fi de mare pedeapsă. Iar de pe roadele ce vor crește pe pământul episcopesc, ca și la Mitoc, să nu se ia de a zecea și nime să nu-i supere, ci episcopul armenesc să ia de a zecea din roade și din toate veniturile⁴⁵.”

Sub aspect arheologic, trebuie de remarcat lipsa urmelor specifice de cultură materială aparținând acestei populații, conservându-se doar până în zilele noastre ceramica de import adusă din Armenia⁴⁶ și cele patru monumente de arhitectură (Sf. Cruce, Sf. Simeon, Zamca, Hagiciadar)⁴⁷, ce au supraviețuit vitregiilor vremurilor.

Numărul mare al armenilor din Suceava, ca și zona lor individualizată din punct de vedere geografic față de vatra orașului, i-au determinat pe unii voievozi să consemneze în documente ca o așezare aparte, numită „Armeni, lângă Suceava” (1456)⁴⁸, ce se separa de oraș printr-o structură urbană specifică, sub forma unei „mahalale”.

Călătorii străini, aflați în trecere prin Suceava, au remarcat mereu numărul mare al armenilor și faptul că aceștia, păstrându-și identitatea etnică, trăiau — aici — „în foarte mare pompă și libertate”⁴⁹.

Câteva date cantitative privind numărul acestora în Suceava, relevate de călătorii străini, sunt elocvente în acest sens (vezi tabelul de mai jos).

44 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 198; Vasile Gh. Miron, Mihai Ceaușu, Ioan Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava, file de istorie*, vol. I (1388—1918), București, 1989, p. 446.

45 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 346—347.

46 Emil I. Emandi, *Civilizația medievală urbană. Cultura materială a patriciatului orășenesc din Suceava*, Iași, 1993, p. 44 (sub tipar).

47 Emil I. Emandi, Mihai Șt. Ceaușu, *Contribuții...*, p. 179 și urm.

48 *Ibidem*, p. 70 și urm.

49 *Călătorii...*, vol. V, p. 240.

Anul	Autorul	Numărul de case	Numărul de „suflete“	Observații
1608	Simeon Lehați ⁵⁰	300—400 de case	2 000	trei biserici din piatră și două mănăstiri
1641	P. Bakšić ⁵¹	300 de case	1 600 de suflete	cinci biserici
1643	B. Bassetti ⁵²	400 de case	„2 000 de suflete“	trei biserici și o mănăstire
1646	Bandini ⁵³		„3 000 de armeni“	„patru biserici“

Menționarea de către călătorii străini a celor cinci biserici armenesti dovedește amploarea pe care a luat-o în secolul al XVI-lea activitatea armenilor suceveni în domeniul construcțiilor religioase, care depășește orice preocupare de acest fel din celelalte orașe moldovene, reflectând indirect numărul și starea prosperă la care ajunsese comunitatea armenescă din oraș și totodată stadiul de dezvoltare a principalei reședințe domnești în această vreme. Puternica comunitate armenescă rezida la Suceava într-o „mahala“ separată, indicată de o „Uliță Mare“ sau „Uliță cea Mare armenescă“ (1597) ⁵⁴ podită, cu „calapod făcută“, la capătul căreia armeanul Donig construiește în 1513 biserica Turnul Roșu (Sf. Simeon) ⁵⁵, ce indica limita până la care ajunsese la această dată spre nord-vest târgul medieval Suceava.

Alături de cele două comunități etnice menționate mai sus, la Suceava s-au stabilit și ruși, veniți din ținuturile vecine ale Podoliei și Haliciului ⁵⁶. Tradiția consemnată în letopisețul lui Grigore Ureche amintește că „descălecătorii“ au găsit lângă Suceava pe un prisăcar rus — Iațco sau Ețco ⁵⁷. Cercetări recente, documentează existența unui boier cu numele de Iațco, aflat în sfatul țării cu funcția de logofăt, care în 1395 a dăruit patriarhului Antonie al IV-lea al Constantinopolului două mănăstiri ale sale, aflate în orașul Suceava (Sf. Dumitru și Adormirea Maicii Domnului din Ițcani) ⁵⁸. Ținând seama de toate aceste împre-

50 *Călători...*, vol. IV, p. 346.

51 *Idem*, vol. VI, p. 240.

52 *Ibidem*, p. 182.

53 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 215.

54 *Catalogul documentelor moldovenești*, supliment I, București, 1975, p. 84.

55 Ioan Caproșu, *Vechea catedrală Mitropolitană din Suceava*, Iași, 1980, p. 31—35.

56 C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe...*, p. 283.

57 Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 64.

58 P. S. Năsturel, *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères Roumains*, în *Travaux et Mémoires*, 8, Paris, 1981, p. 345—351; Mircea D. Matei, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Suceava în lumina datelor arheologice*, în *R.M.I.*, 2, 1991, p. 8—16; Emil I. Emandi, *Vechea biserică din Ițcani — Adormirea Maicii Domnului* (schiță monografică), sub tipar.

jurări, este explicabilă și prezența unor elemente rusești. Astfel, ei locuiau la Suceava, în secolul al XV-lea, într-un anumit cartier, unde exista o „uliță rusească” amintită într-o inscripție din 30 ianuarie 1481⁵⁹, precum și o biserică care, după declarația din 1461 a preotului „rusesec”, „au arsu atuncea când au arsu și biserica ce dinaintea târgului Sucevii, ce s-au aprins de tunet, mai la vale de Sf. Atanasie”⁶⁰.

A patra comunitate etnică, destul de numeroasă la Suceava, a fost și colonia de *italieni*, ajunsă aici pe aceeași cale comercială ce lega porturile Mării Negre de cele ale Balticii. În afară de cunoscutul Battista da Vesentino, „tehnicianul lui Ștefan cel Mare”⁶¹, din rândurile coloniei italiene din Suceava se detașează Dorino Cattaneo, ce ajunsese „cămăraș și vameș” al Moldovei (1465)⁶². Colonia italiană din scaunul domnesc al Moldovei, ce avea aici și un stabiliment comercial (fondacco)⁶³, și-a sporit numărul în 1474 prin stabilirea definitivă în oraș a unora din tinerii genovezi și venețieni („300 de tineri, majoritatea italieni de la Genova”)⁶⁴ scăpați din captivitatea turcească și refugiați la Chilia, de unde Ștefan cel Mare i-a adus în orașul său de reședință.

Sporadice, deocamdată, sunt și informațiile documentare cu privire la prezența *grecilor* (în 1639 sunt întărite „Mitropoliei din Suceava 100 de familii de oameni așezați în două cuturi lângă târgul Suceava, numite Greci”; dregători însemnați ca Manoil Grecul, amintit în 1436 și Kiracolo, vistier și vameș sub Ștefan cel Mare, vor fi provenit în mod sigur din grecii așezați la Suceava)⁶⁵, *ungurilor* (se consideră că au venit la Suceava odată cu sașii, fiind treptat asimilați de către români; tradiția, consemnată în letopisețul lui Grigore Ureche, afirmă că în „Suceava au descălicat niște cojocari ungurești, ce se chiamă pre limba lor suci”; călătorul străin Bandini, în 1646, susținea — ceea ce-i inexact — că „odinioară numai sașii, amestecați cu ungurii și cu italienii erau cetățeni” ai orașului și că numărul membrilor acestor trei grupe etnice „trecea de opt mii”)⁶⁶, *polonezilor* (încă din 1408 ei aveau dreptul să posede la Suceava un „han”; călătorii străini îi semnalează în Suceava ca „ostași” și „călugări franciscani, care aveau grijă duhovnicească de polonii aflați la curtea domnului”)⁶⁷, *evreilor și turcilor*⁶⁸ din orașul Suceava.

59 G. Balș, *Bisericele și mănăstirile moldovenesti din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 535.

60 D.R.H., A, Moldova, II, București, 1976, p. 142—144.

61 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea Domnească din Suceava*, București, 1988, p. 103 și urm.

62 N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1900, p. 287—288.

63 P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 196.

64 *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 33.

65 M. Stoicescu, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV—XVII)*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, VIII, Iași, 1971, p. 149.

66 Cf. C. C. Giurescu, *Târguri...*, p. 86.

67 *Călători străini...*, IV, București 1972, p. 336—337; M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 636, 673 și 795.

68 C. C. Giurescu, *Târguri...*, p. 95 și urm.

Mai locuiau în oraș și robii țigani, tătari și bulgari. Se consideră că ȧiganii (în 1460 se hotărăște ca „ȧiganii aparținând Mitropoliei Sucevei să nu fie întrebuințați la altceva decât pentru slujbele Mitropoliei“) au venit în oraș odată cu tătarii, ca robi ai domniei, fiind meșteri fierari, potcovari, zlătari și servitori⁶⁹. De asemenea, se constată în jurul târgului, în secolul al XV-lea, o serie de sate care, judecând după urmele lor, cuprindeau și populație străină. Astfel era Șcheia, căreia i se mai spunea și Bulgarii⁷⁰; Ungurașii, care la 24 septembrie 1468 este menționat „cut“ al satului Hueșeni și apoi Tătarașii (5 septembrie 1674) ca așezare vecină „cu hotarul târgului Suceava“⁷¹. Și din aceste sate puteau veni elemente de neam străin să se așeze în oraș.

Rezumând datele de ordin demografic expuse mai sus cu privire la componența etnică a orașului, trebuie să constatăm complexitatea acestuia, ca și caracterul său polietnic. Această complexitate care nu este o caracteristică numai a orașelor din Moldova, ea regăsindu-se și în orașele din Ȧra Românească, Transilvania, Halici, Ungaria și Peninsula Balcanică, se va reflecta și în alte aspecte economice ale vieții orașului.

O intensă activitate meșteșugărească cunoaște în aceeași vreme și orașul propriu-zis, ce se dezvoltă ca un organism complex, în care ajung a fi dominante îndeletnicirile specific urbane și în care *structura profesională* și ocupațiile dobândesc trăsături ce așează Suceava în rândul orașelor europene angrenate deplin în procesul de schimb internațional. Raportul dintre populația ocupată, activă și cea întreținută, în special curtea, reprezintă cel mai important aspect al acestei structuri profesionale. Pentru analiza structurii profesionale a populației ocupate am luat în considerare trei mari grupe de activități: meșteșugurile, negoțul și agricultura. Trăsăturile generale ale evoluției structurii profesionale a populației ocupate din orașul Suceava, în secolele XV—XVII, au fost creșterea aproape fără excepții a populației ocupate cu negoțul și meșteșugurile. Nevoile crescânde ale domniei, ale marilor dregători din preajma sa și ale populației urbane în continuă creștere, ca și dezvoltarea urbanistică a Sucevei în secolul al XV-lea și, îndeosebi, în cea de a doua jumătate a acestui veac au determinat amplificarea activității meșteșugărești în domeniul prelucrării pieilor, metalelor, lemnului și a pietrei, al olăritului sau al celor de artă, fără a mai vorbi de cele legate de nevoile alimentare sau vestimentare; în cele mai multe din aceste meșteșuguri este evidentă tendința de specializare și de desprindere a unor noi ramuri din meșteșugul principal. În secolul al XV-lea, izvoarele documentare fac mențiunea a peste 14 meșteșuguri (date statistice asupra numărului acestora lipsesc). Ridicarea unor ample construcții civile din piatră (Cetatea de Scaun, Curtea Domnească și locu-

69 Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Ȧra Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 99, 190 și urm.

70 C. C. Giurescu, *Târguri...*, p. 286.

71 Emil I. Emandi, *Observații de geografie istorică privind ocolul orașului Suceava*, în anuar „Suceava“, IV, Suceava, 1977, p. 119—128.

ințe) și bisericești în vatra orașului i-a determinat pe unii voievozi să apeleze la meșteri străini, fie din Polonia⁷², fie din Transilvania și Germania⁷³. Cel puțin 10 din semnele de pietrari descoperite la Cetatea de Scaun și biserica Sf. Dumitru⁷⁴ se întâlnesc frecvent pe monumente aparținând goticului din Transilvania sau pe monumentele din secolele XIII—XIV din Polonia și Germania. De asemenea, trebuie precizat că săpăturile arheologice de pe platoul Cetății au dat la iveală o construcție destul de mare, numită „Casa pietrarului”, ce conținea unelte pentru prelucrarea pietrei, precum și diferite blocuri de piatră în curs de prelucrare⁷⁵. Dintre meșterii pietrari și zidari amintiți de documente⁷⁶, menționăm pe Toma zugravul (1538), Sima din Lipăești (1481), Ion zidarul, Johanes Murato din Lemberg (1479), Maister Janos ; în timpul domniei lui Vasile Lupu se solicitau din partea bistrițenilor, pentru reparatul Curții Domnești din Suceava, noi meșteri pietrari și olari (pentru acoperișuri) „nu pentru alt lucru, ci numai să arate acestor meșteri ce sunt aicea la uși și la ferestre și la bolte”⁷⁷. Din alte categorii profesionale ce privesc numai orașul Suceava, pomenite în izvoarele vremii⁷⁸, amintim : cizmari (Ioan, 1402), blănari (Iacob, 1463 ; Serkiș, 1476), curelari (Ioan, 1472), pielari care preparau pielea de culoare roșie (Ștefan ruteanul „ciubotar de ciobote roșii”, 1476), țesători de pânză de in (Martinus, 1422), croitori (Petru, 1498), măcelari (1460), berari (Bratke de meserie „brazeator”, 1407), zlătari (Stanciu aurarul, 1484), argintari (Antonie de la Bistrița, 1481), bărbieri (1495), brutari, năsturari, olari. De asemenea, există și unele indicii sigure cu privire la existența unor tăbăcarii („Gerberwerg”) ⁷⁹, unde erau școliți fiii de meșteri din Suceava.

Din secolul al XVI-lea și până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea Suceava înregistrează cea mai mare înflorire a meșteșugurilor pe care a cunoscut-o vreodată. Izvoarele vremii atestă peste 30 de categorii profesionale, număr ce era egal cu cel al Iașilor și Târgoviștei⁸⁰. Concentrarea la Suceava a unui număr mare de locuitori de

72 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun...*, p. 98—107.

73 Mira Voitec-Dordea, *Reflexe gotice în arhitectura Moldovei*, București, 1976, p. 69—75.

74 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun...*, p. 107 (fig. 14).

75 *Ibidem*, p. 98—100.

76 Hurmuzachi, *Documente*, XV/1, București, 1911, p. 400 ; Gh. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 270, 278 ; Idem, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din secolele XVII—XVIII*, p. 538 ; Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 103—104 ; pentru discuția cu Ion Zidarul, vezi articolul *Bisericile de piatră de la Sf. Dumitru din Suceava*, de M. D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, în SCIV, 4, 1969, 20, p. 556 și urm.

77 N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, partea I și a II-a, București, 1899, p. 67—68, 74—75 ; Emil I. Emandi, *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Bistrița și ținutul Sucevei în evul mediu*, în anuar „Suceava”, V, Suceava, 1978, p. 262 și urm.

78 Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 67, 74, 77, 79, 80, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 100, 103, 106.

79 Hurmuzachi, *Documente*, XV/1, p. 77 ; R. Gassauer, *Contribuții la istoria Sucevei și a împrejurimei*, în Anuarul Liceului „Ștefan cel Mare”, 1925/26, p. 23.

80 Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 155 și urm

origine și stări sociale diferite, cu tradiții și gusturi dintre cele mai variate, a favorizat dezvoltarea până la un nivel destul de înalt a meșteșugurilor legate de trebuințele vestimentare. Astfel, documentele⁸¹ menționează tunzătorii de postav (Ion, 1520), croitorii (Solomon, 1511) și boiangiii (Ilea, 1603); alături de aceștia, de multă atenție s-a bucurat meșteșugul prelucrării pieilor și al blănăriei. Acest meșteșug a cunoscut o puternică înflorire la Suceava⁸², el separându-se în diverse branșe ca: curelari (1507), ciubotari (1673), tălpălari (1673), cojocari (1673). Dintre meșteșugurile prelucrătoare a fierului sunt documentate la Suceava, pe temeiul cercetărilor arheologice, fierăritul, turnătoria și armurăritul (s-au descoperit cuptoare de reducerea oxizilor de fier, ateliere de forjare și prelucrare a fierului)⁸³. Prima atestare cu privire la fierarii domnești, care au lucrat în special la Cetatea de Scaun, o avem din 2 decembrie 1512⁸⁴. Ea se referă la Andrei fierarul (faber) care se ocupa numai cu forjarea fierului. Tot acum sunt menționați meșterii ce confecționau arcure (Petru „arcufex“, 1513)⁸⁵ și Iacob săbierul (1542)⁸⁶. O altă informație se referă la existența în cetate, la 1627 a unui armurier cu numele de Patrichie; acesta a fost adus de Miron Barnovski „în Cetatea de Scaun să fie pentru treaba armelor domniei mele“⁸⁷. În timpul domniei lui Despot-Vodă au venit și lucrat pentru nevoile sale, meșteri italieni și nemți, specializați în forjarea fierului, cimentarea oțelului și reducerea minereului⁸⁸. Un alt meșteșug practicat la Suceava, care a cunoscut o mare înflorire, a fost olăritul⁸⁹ (aici se confecționau cahle, olane, discuri decorative, ceramică de uz casnic și de lux). Cercetările arheologice au pus în evidență în partea de vest a orașului, la periferia sa, 25 de cuptoare de ars ceramică, ele făcând parte, desigur, dintr-un cartier al olarilor⁹⁰. Tot la acest meșteșug se referă și documentul din 23 februarie 1453, prin care Alexandru voievod acordă oamenilor ce vor întemeia acel sat în hotarul mănăstirii Ițcani, dreptul „să meargă cu oale... pretutindeni în țara noastră“⁹¹. Prezența domniei, a boierilor și clerului înalt, precum

81 *Ibidem*, p. 89, 179, 182.

82 Printre membrii breslei blănarilor și cojocarilor suceveni figurau și numeroși meșteri ce se ocupau cu prelucrarea pieilor și croitul acestora; V. Vasile. Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 329—343.

83 Mircea D. Matei, *Civilizația urbană...*, p. 103; Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 155—162; Trifu Martinovici, *Meșteșugul metalurgiei pe teritoriul Cetății de scaun de la Suceava*, în SCIV, 12, 1961, 2, p. 316 și urm.

84 Cf. Trifu Martinovici, *op. cit.*, p. 329.

85 Gh. Diaconu, *Contribuții la cunoașterea culturii medievale de la Suceava în veacurile XV—XVII*, în Materiale, VI, p. 914—915.

86 N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 340.

87 Cf. Trifu Martinovici, *op. cit.*, p. 330.

88 Emil I. Emandi, N. Băncescu, *Contributions historiques aux techniques et aux technologies des pièces en fer du Moyen Age découvertes dans la zone septentrionale de la Moldavie*, în Dacia, XXVII, 1983, 1—2, p. 148 și urm.

89 Mircea D. Matei, *Civilizație urbană...*, p. 106.

90 M. Nicosescu, *Date noi privitoare la cartierul meșteșugarilor din Suceava*, în SCIV, 13, 1962, 1, p. 81—87.

91 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 105—106.

și a unui număr însemnat de târgoveți bogați, a atras în oraș numeroși meșteri pricepuți în prelucrarea metalelor prețioase. Documentele îi menționează⁹² pe Wolfgang aurarul de la curtea lui Despot-Vodă, pe Stanciul aurarul de la curtea lui Ștefan cel Mare, pe Ioan Zlătarul (1673) și pe Grigore Moisiu, ultimul lucrând sub îndrumarea lui Anastasie Crimca. Săpăturile arheologice⁹³ au dat la iveală numeroase creuzete mici în care se topeau metalele prețioase; meșterii respectivi confecționau nasturi de argint sau de argint aurit, ei fiind buni cunoscători ai tehnicii filigranului. Tot în categoria meșterilor care lucrau metalele prețioase îi putem așeza și pe „bănari” sau „heregari”, adică pe cei ce băteau banii domnești: sunt menționați în documente⁹⁴, „Laurentiu, turnătorul banilor noștri” (1433); „Gheorghe heregarul” (1449); Anthonius Aurifaber din Bistrița (1481); Wolfgang din vremea lui Despot-Vodă; Ianache Bănarul din vremea lui Dabija Eustratie (1661—1665); Titus Livius Bosatini, italian de origine, ce a concesionat între anii 1661 și 1663 monetăria din Suceava.

Un meșter deosebit, care lucra nu numai pentru domnie, dar putea să vândă și în afara țării produsul său, era silitrarul lui Ștefan cel Mare, cel care „fierbea” sau pregătea silitra necesară producerii prafului de pușcă; el se numea Mihail și, în 1474, vindea sfatului din Liov „16 pietre” de silitră, plus o fracțiune, cu șase guldeni cântarul⁹⁵.

Începând cu secolele al XV-lea și al XVI-lea, paralel cu creșterea numărului locuitorilor, se dezvoltă o serie de meșteșuguri legate de nevoile alimentației populației. Printre aceste categorii profesionale menționate în documente, remarcăm⁹⁶: morăritul (Fătul. 1512), măcelăritul (Vlasie, 1507), fabricarea berii (1460) și a pâinii („pităritele”).

Barbierii, care aveau și rolul de medici, apar în documentele referitoare la orasul Suceava, încă de la începutul secolului al XV-lea. Astfel, la Curtea Domnească din Suceava, în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rares și Alexandru I. Apusneanu sunt menționați diferiți astfel de vraci, medici și astrologi⁹⁷: Herman (1431), Baptista Vesentino („magister in diversibus atribus”, 1512), Maestro Zoano Barbero (1468), Mateo Muriano (1502), Hieronimo di Cesena (1503), Andrei (1558).

Deosebit de interesante, sub aspectul categoriilor profesionale, sunt datele oferite de hrisovul „Frăției blănarilor și cojoacarilor din Suceava”, refăcut în anul 1673 (documentul fiind întocmit în timpul lui Vasile

92 St. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 105, 191; D.I.R., veac XV, A, Moldova, vol. II, p. 55, 282.

93 M. Matei, St. Olteanu, *Date noi cu privire la dezvoltarea meșteșugurilor în Suceava feudală*, în SCIV, 1, 1961, p. 122 și urm.

94 Hurmuzachi, *Documente*, XV/I, p. 18; D.I.R., veac XIV, XV, A, Moldova, vol. I, p. 241—242; St. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 95, 102, 103.

95 N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 309; C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe...*, p. 108.

96 St. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 91, 92, 186; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 311.

97 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun...*, p. 190—202.

Lupu, face referiri la stări mai vechi)⁹⁸, care, dintr-un total de 261 capi de familie (statistica este incompletă, lipsind din hrisov capii de familie armeni) menționează 104 meșteșugari și negustori, ce reprezentau 39 de categorii profesionale. Cel mai mare număr de meseriași era dat de cojocarii și blănarii (14), croitorii (1), ciubotarii și cizmarii (14), zidarii (4), ferarii (3), olarii (1), dulgherii (1), fiind evidentă în cazul analizei noastre mai ales specializarea și diversificarea meșteșugurilor legate de prelucrarea pieilor. O interesantă constatare ne oferă hrisovul de la 1673 cu privire la gruparea și amplasarea topografică a meșteșugurilor pe ulițe în jurul bisericilor de mahala. Astfel, se constată că pe ulița Podgoria predominau croitorii; pe ulița Fruntea — bărbierii, ciubotarii, abagii și cizmarii; pe ulița Sf. Vineri — blănarii și cojocarii; pe ulița Sf. Nicolae — zugravii; pe ulița Sf. Theodor — olarii.

Paralel cu dezvoltarea activității meșteșugărești și cu progresul tehnic, pe care îl ilustrează unele meserii, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XV-lea, ca urmare a intensificării schimbului de mărfuri intern sau extern, Suceava cunoaște și o intensă sporire a comerțului, care continuă a fi practicat și de meșteșugari, dar îndeosebi de *negustorii moldoveni* și cei străini, stabiliți în număr din ce în ce mai mare în principala reședință domnească a țării. Suceava ajunge să se impună definitiv drept cel mai important centru comercial al Moldovei, în special după dobândirea dreptului de depozit asupra postavului adus de negustorii lioveni („Bucățile de postav le vor vinde la descărcare, în Suceava, iar în alte târguri nu au voie să le vândă”)⁹⁹, consemnat pentru prima dată în privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun, la 6 octombrie 1408, negustorilor lioveni. Favorizați de întreaga serie de privilegii comerciale (1434, 1456, 1460)¹⁰⁰ acordate negustorilor polonezi și celor din orașele transilvănene (Brașov și Bistrița, 1473, 1475)¹⁰¹, prin posibilitatea de a desface în țară unele din mărfurile depozitate la Suceava de aceștia, negustorii suceveni s-au aflat în tot cursul secolului al XV-lea, atât ca număr, cât și ca activitate, în fruntea celor moldoveni, dacă avem în vedere frecvența lor pe alte piețe, în special pe cele ale Brașovului, Liovului și Bistriței. În legătură cu desfășurarea schimbului de mărfuri al Brașovului, la est de Carpați, negustorii moldoveni făceau negoț și în Țara Românească: în registrul

98 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 326 și urm.; Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul orășenesc în Moldova medievală. Câteva observații preliminare*, în AIIA „A. D. Xenopol”, XXV/1, Iași, 1988, p. 256.

99 Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 183 și urm.; M. Costăchescu, *Documente...*, vol. II, Iași, 1932, p. 630—637.

100 C. C. Giurescu, *Târguri...*, p. 120 și urm.; Șerban Papacostea, *Geneza statului...*, p. 186—198.; R. Manolescu, *Cultura orășenească...*, p. 59 și urm.

101 Al. I. Gonta, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII—XVII*, București, 1989, p. 65 și urm.; R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965.; Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova, Chișinău*, 1992.; Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, 1988, p. 110 și urm.

vamal brașovean din 1503 sunt înscrși negustorii suceveni — Nicula, Vartan, Adac, Măgărdici, Ivan, Martin și Hăneș, care tranzitau mărfuri apusene de la Brașov spre Țara Românească și mărfuri răsăritene din Moldova spre Brașov ; alți negustori suceveni, de naționalitate română — Anghel, Ivașco, Bărbosul și Niculae duceau la Brașov produse orientale (muscat, cinamon, smochine, cuișoare) și cumpărau de acolo, în schimb, oțel pentru oastea lui Ștefan cel Mare ¹⁰².

Date importante privind comerțul desfășurat de suceveni la Brașov ni le oferă *catastifele vamale* ¹⁰³. Astfel, în 1480, negustorii Donciul, Farcaș, Stănilă, Michael și Ștefan au transportat într-un singur an 673 de boi și vaci, sute de porci, piei de bou, de oi, de vulpi, de lupi, de vidră, orez, ceară, lămâi, alaun, piper, camha, stofe de mătase, nasturi, bonete și stofe de lână ; registrul vamal din 1503 consemnează tot pe un singur an mărfurile aduse numai de negustorul David din Suceava la Brașov : 924 boi, 640 vaci, 131 de porci, 37 ponduri de crapi și 127 piei de lup ¹⁰⁴. De asemenea, s-a constatat că din cei 95 de mari negustori înregistrați în registrul vamal din 1503, 13 erau din Suceava. Aceleași documente ¹⁰⁵ ne informează că în perioada anilor 1503—1554 s-au efectuat de la Brașov spre Suceava, 167 de transporturi, cu 122 de participanți, mărfuri a căror valoare se ridica la 362 250 de aspri.

Prezența negustorilor suceveni pe piețele de peste hotare și a celor străini la Suceava, dădea posibilitatea celor dintâi să cunoască normele dreptului comercial internațional al vremii. În sensul acesta Suceava, de pildă, la mijlocul secolului al XV-lea, era un important punct în tranzitul de mărfuri de la Marea Neagră la Liov. Aici se adunau negustorii moldoveni, genovezi, transilvăneni, lioveni, ruși, schimbând între ei felurite mărfuri. Numeroase sunt consemnările negustorilor suceveni în registrele municipale ale orașului Liov, fie cumpărând sau tranzitând diferite mărfuri (Petrușman, 1446 ; Cocea armeanul, 1462 : Dorin italianul, 1465 ; Sahac și Agopșa, 1465 ; Michel Koler, 1466 : Iacob armeanul, 1476 ; Ștefan ruteanul, 1476 : Serchiz armeanul, 1476 : Derval de la Suceava, 1486 ; Rymer judele, 1507 ; Havrilă grecul, 1557 : Dumitru valahul, 1569 ; Asvadur, 1593 ; Ionașco cărașul, 1595 ș.a.) ¹⁰⁶, fie purtând procese cu negustorii lioveni (în 1476 armenii suceveni ca : Iacob pielarul, Zaharia, Ulubey, Iațco, Sadbey, Serchiz se judecau cu patricienii comerciali locali din Liov) ¹⁰⁷. Tot în socotelile liovene sunt

102 R. Manolescu, *Comerțul...*, p. 150—152, 177, 203.

103 Gernot Mussbächer, *Un document privind comerțul Brașovului cu Moldova la sfârșitul secolului XV (III)*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, XXIII, Iași, 1986, p. 325—342 (de același autor vezi și listele negustorilor publicate în idem, vol. XXI/1984 și vol. XXII/1985).

104 R. Manolescu, *Comerțul...*, p. 113 și urm. ; Al. I. Gonta, *Mărfuri și negustori moldoveni în Transilvania în secolele XIV—XV*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, XIX, 1982, p. 528—529.

105 R. Manolescu, *Comerțul...*, p. 259—303 (anexele privind comerțul).

106 N. Iorga, *Opere economice*, București, 1982, p. 496, 503, 506, 512, 525—526, 542, 554.

107 *Ibidem*, p. 512 ; Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1913, p. 310.

menționați și câțiva negustori din Suceava (Sahac) care dădeau marfă pe datorie sau făceau cămătărie la Liov¹⁰⁸. La bâlciul din 1557 de la Liov, negustorii suceveni : Andreica, Toma, Teclici, Romașcu și Manea au adus „boi, piei crude de cerb, postavuri croite și vin moldovenesc“¹⁰⁹.

Adesea se produceau confiscări de mărfuri și contestații ale negustorilor. Astfel, frații genovezi Craveatto declarau în martie 1444 că au fost păgubiți de domnul Moldovei cu 4 500 de ducăți și au purtat la Suceava proces, vreme de 18 luni¹¹⁰.

Una dintre cele mai intense și mai fertile activități comerciale desfășurate de domnie și negustorii suceveni a fost cea cu orașul transilvănean Bistrița. Scrisorile ce ne-au parvenit peste timp, documentează existența acestor relații comerciale, începând cu secolul al XV-lea și până la începutul secolului al XVIII-lea, când datorită schimbărilor politico-economice survenite, acestea își pierd din importanță. Dintre sucevenii aflați în strânse relații cu bistrițenii, menționăm doar pe Toader vameșul de Suceava, Toma, ce aducea praf de pușcă și de tun, pe Cristea și Gavril, ce trimiteau boi și porci la Bistrița, pe negustorul Bogdan din vremea lui Vasile Lupu ș.a.¹¹¹.

În cea ce privește organizarea locurilor de schimb, se poate presupune că, în prima fază de organizare urbane (sec. XIV—XV), acestea se găseau în fața „pieței“ (1643) unde se afla biserica catolică Buna Vestire, loc denumit ulterior „târgul de jos“; alături de acesta se afla „târgul de vite“ și de „pește“¹¹². Ulterior, spațiile comerciale s-au extins, documentul de la 1761¹¹³ consemnând o stare de lucruri mai veche atunci când face mențiunea „târgului de sus“ unde își expuneau marfa negustorii de „mătasă, blănarii, bogaserii și abagerii“, iar în vechiul „târg de jos“ își desfășeau marfa „ciubotarii, căldărarii, oincarii, tălbălarii și săracii“. Pe „Ulița Ponii“ (azi strada Ștefan cel Mare) își expuneau marfa spre vânzare „olarii, steclarii, născarii și pităritele“. Pe „Ulița Datornicilor“ (în zona bisericii Mirăuți) erau „trunchiurile ce taie și vându carni... fac bucate... și unde se tăe vitili. înspre Suciava“. Negotul se practica fie în „dughene de lemn“ și „bolti“ de piatră (s-au înregistrat 100 de bolti de piatră, datând din secolele XVI—XVII)¹¹⁴, fie în stabilimente comerciale — case, han („fondacco“).

În perioada secolelor XV—XVII în orașul Suceava au fost înregistrați, pe baza izvoarelor scrise, un număr de 510 negustori, specializați în 22 categorii de produse, dintre care cele brute nebrădate predominau : vite mari, piei crude, peste, piei de iepure, argint, aur, ceară, vin moldovenesc, porci, diferite blănuri (vulpi, jderi, râși, lupi etc.).

Putem presupune că o bună parte din orășeni se ocupau și cu *agricultura*, pentru a-și procura hrana de care aveau nevoie ei și fami-

108 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 314.

109 Idem, *Opere economice...*, p. 542; Idem, *Studii...*, vol. XXIII, p. 341—342.

110 Idem, *Opere economice...*, p. 506.

111 Emil I. Emandi, *Unele aspecte...*, p. 258, 261, 264.

112 Emil I. Emandi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 57—58.

113 Vasile Gh. Miron, și colab., *op. cit.*, p. 408 și urm.

114 Emil I. Emandi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 101—110.

liile lor. De aceea, în oraș, în afară de o proprietate individuală¹¹⁵, bine delimitată, mai exista o proprietate a obștei orășenești, în jurul orașului, numită „hotar“¹¹⁶. În acest hotar, târgoveții aveau loturi de cultură, fânețe, prisăci, livezi, heleșteie etc. Documentele interne (1453)¹¹⁷ sunt foarte clare în această privință, menționând, de pildă, că oamenii din satul nou înființat al mănăstirii lui Iațco, de lângă Suceava, vor fi „slobozi să-și are și să semene grâne și să cosească fân în țarina târgului Suceava, ca și oamenii târgoveți“. Întocmai ca aceștia din urmă, „acești oameni... fie că vor fi meșteri, sau cojocari sau orice fel de meșteri... să nu dea, acești oameni, nici dare, nici posadă, nici iliș, nici la morile noastre să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea desetină din albine, nici din vii, și nici altceva nimic să nu dea, niciodată, în veci“. De asemenea și armenii care vor ara și semăna „pâine“ pe hotarul episcopiei (Zamca) vor fi obligați să dea zeciuiala numai episcopului armenesc (1671)¹¹⁸. Obligațiile orășenilor față de domnie se constituie deci și ca o expresie a îndeletnicirilor lor agrare. Este deci explicabil de ce hotarul târgului a evoluat în funcție de dezvoltarea orașului și de politica domniei față de acesta, considerat împreună cu hotarul, drept proprietate domnească.

3. STRUCTURA DEMOPOLITICĂ A PATRICIATULUI SUCEVEAN SPECIFICĂ EVULUI MEDIU

Nu se poate imagina o monografie a Sucevei, fără a cunoaște structura și evoluția patriciatului sucevean. Așa concepea istoricul Ștefan S. Gorovei unul din pertinentele sale studii¹¹⁹ referitoare la această categorie demografică specifică evului mediu.

În cazul nostru, considerăm că și evoluția demografică a orașului ar fi văduvită în ansamblul ei, dacă sub raport social nu s-ar semnala și defini prin toate informațiile de care dispunem noua pătură socială. Mai întâi se impun câteva precizări istoriografice. Istoriografia problemei este destul de recentă. Păreri contradictorii s-au exprimat mai demult, în treacăt, fără să se ajungă la o confruntare de opinii, sau la o cercetare mai în detaliu, pe baza documentelor existente. P. P. Pănaiteșcu în 1947 și în 1957 a admis prezența unei pături sociale în orașele din spațiul românesc extracarpatic, asimilabilă ca situație și

115 N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenesti în timpul orânduirii feudale și evoluția ei*, în S.C.S., istorie, fasc. 2, anul XII, Iași, 1961, p. 213—227.

116 I. Toderașcu, *Unele precizări în legătură cu hotarul și vatra târgurilor din Moldova (sec. XV—XVII)*, în A.U.I., t. XII, Iași, 1966, p. 153 și urm.; Nistor Ciocan, *Procesul de înstrăinare a moșiei târgurilor din Moldova. Câteva considerații*, în volumul omagial închinat profesorului Constantin Cihodaru, Iași, 1983, p. 59—72.

117 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 104 și urm.

118 *Ibidem*, p. 316.

119 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 209—227; Idem, *Cu privire la patriciatul...*, p. 253—260.

nume, patriciatului¹²⁰. D. Ciurea, în 1955 și 1965, a contestat existența unui patriciat în orașele Moldovei medievale¹²¹. După aceste enunțări, primii pași spre o examinare mai atentă a problemei i-a făcut profesorul Radu Manolescu¹²². Analizând diverse izvoare, el constată că „în secolul al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea numeroși orașeni din Țara Românească și Moldova făceau negot de sute de mii de florini fiecare, aveau corăbii proprii, posedau averi însemnate, dețineau funcții municipale, se îmbrăcau cu straie scumpe (foloseau vase de lux în uzul gospodăresc — adăugarea noastră)¹²³, arată că această parte a orașenimii formată îndeosebi din negustori bogați, alcătuita o categorie superioară a populației orașenești, asemănătoare, în multe privințe, patriciatului urban din Europa apuseană și centrală și mai ales din Transilvania. De aceea, acești „oameni de frunte“, această „populație mai bună“, caracterizată ca atare de izvoarele vremii, poate fi considerată ca un patriciat de fapt căruia condițiile istorice neprielnice, îndeosebi începând cu mijlocul secolului al XVI-lea „... nu i-au îngăduit să se maturizeze și să se afirme pe o cale proprie și firească“¹²⁴.

E de la sine înțeles că nu ne putem aștepta să găsim în orașele spațiului românesc extracarpatic un patriciat ca acela al orașelor medievale din Europa occidentală. O asemenea căutare de identități ar fi metodologic greșită, tot așa cum între orașul românesc și cel din spațiul vest-european sau central-european nu se poate pune semnul egalității. Credem, însă, că anumite deslușiri avem de așteptat din mai bună cunoaștere a patriciatului din orașele transilvănene, dacă ținem seama măcar de faptul că o parte a populației orașelor din spațiul extracarpatic își avea originea, de fapt, în interiorul arcului Carpatic. Aceste lumini au și venit parțial, prin studiile publicate de Paul Niedermaier și Konrad Gündisch¹²⁵. Studii foarte bogate în sugestii pentru o cercetare aprofundată a problemei patriciatului în orașele de la est de Carpați, oferind modelul la care se pot raporta neconținut știrile izvoarelor noastre pentru a vedea elementele comune și cele deosebite.

120 P. P. Panaiteșcu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 193—195; *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)* — volum colectiv — București, 1957, p. 164—166.

121 D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV—XVII)*, în AIIA, II, 1965, p. 185 și urm.; Idem, *Date și sublinieri...*, p. 197—198.

122 R. Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului în orașele Țării Românești și Moldovei (sec. al XV-lea—prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „Cumidava“, vol. IV, Brașov, 1970, p. 91—99; Idem, *Cultura orașenească în Moldova...*, p. 53—55; 60—63; 65—66; 71—75; 80.

123 Emil I. Emandi, *Civilizația medieval urbană. Locuințe ale patriciatului sucevean (sec. XV—XVII)*, Iași, 1993, (sub tipar), p. 54 și urm.

124 R. Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului...*, p. 98 și urm.

125 Paul Niedermaier, *Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvane din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea*, în Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română, vol. I, București, 1976, p. 115—160; K. Gündisch, *Patriciatul orașenesc medieval al Bistriței până la începutul secolului al XVI-lea*, în File de Istorie, vol. IV, Bistrița, 1976, p. 147—193.

Pornind de la realitățile bistrițene studiate de istoricul K. Gündisch, vom constata unele similitudini în Suceava medievală. Dar să vedem opinia acestui autor cu privire la termenul însuși de patriciat, „atacat în ultimul timp de către unii istorici, fiind considerat impropriu, inexact și echivoc. Intrat însă în uzul curent al istoriografiei, termenul s-a impus și se impune și în literatura de specialitate de la noi, datorită imposibilității înlocuirii sale cu altul mai pregnant și mai plastic, fiind unanim înțeles de către toți cercetătorii, cu toate rezervele exprimate de unii dintre ei. Nici unul din termenii propuși nu reușesc să circumscrie mai bine, mai concis, spre înțelesul tuturor, acea pătură care, deținând puterea economică și-a asigurat un rol conducător în viața socială și politică a centrelor urbane medievale având o influență hotărâtoare asupra finanțelor, jurisdicției și administrației orașului prin participarea exclusivă la conducerea lui”¹²⁶.

Deosebind între realitatea în sine și ceea ce simțeau făuritorii și purtătorii ei, vom observa similitudini, începând chiar cu domeniul terminologiei. „Pătura conducătoare din punct de vedere economic și politic căuta să se diferențieze... de restul populației” și prin titulatură: numai celor socotiți patricieni li se spunea „dominus”. „Herr”, „providi viri”, „circumspecti et prudentes”. Este ceea ce D. Ciurea a semnalat pentru orașele Moldovei încă din 1956: negustori și meșteșugari bogați — croitori, cojocari, curelari, tâmplari, zlătari, măcelari, arcari etc. — sunt împodobiți în documente sau înscricțiuni cu titluri identice: „dominus”, „honestus vir”, „egresius vir” etc.¹²⁷

Cu privire la același domeniu al terminologiei s-a arătat în literatura străină de specialitate că „patricienii” erau definiți prin denumirea de „cives”¹²⁸. În acest context de precizări și de diferențieri nu este probabil întâmplător faptul că și în sigiliile medievale cu legenda în limba latină folosite de unele orașe din Moldova apare această diferențiere: *Sigillum civium* pentru Roman și Neamț, dar *Sigillum civitatis* pentru Baia¹²⁹, atestând, poate, un grad mai înalt pe calea organizării și perfecționării structurilor urbane.

Din păcate, pentru orașele moldovenesti nu dispunem de documente atât de bogate și de variate care să îngăduie reconstituirea cartierelor și a proprietarilor urbani în succesiunea lor, cu veniturile și cu taxele aferente, cu liste de juri, jurați și patricieni, cu genealogii etc. În schimb, posedăm numeroase acte de proprietate, mai ales din secolul al XVII-lea din care se pot culege bogate date care, puse cap la cap, coroborate și cu altele, reconstituie istoria orașelor, fapt demonstrat de istoricul Ștefan S. Gorovei în studiile citate mai sus.

În cazul nostru, al Sucevei, catastiful din 1673 oferă un admirabil material, pe baza căruia — confruntat cu informații culese din docu-

126 K. Gündisch, *Patriciatul orășenesc...*, p. 147—148.

127 D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în SCȘI, istorie, 3—4/VI, Iași, 1955, p. 36.

128 K. Gündisch, *Patriciatul orășenesc...*, p. 152.

129 D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în SCȘI, istorie, 2/VII, Iași, 1956, p. 157—164.

mentele veacurilor XVI—XVII — se poate întreprinde un studiu amplu asupra populației târgului medieval. Ca și în alte orașe europene și transilvănene, această pătură n-a avut nici la Bistrița o structură social-economică uniformă în tot cursul evului mediu, ea transformându-se în funcție de dezvoltarea economică și politico-socială a localității. De un patriciat, o pătură conducătoare orășenească, credem că se poate vorbi la Suceava începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea. Cert este, însă, că, în reconstituirea acesteia, istoricul Ștefan S. Gorovei a folosit metoda diacronică, pornind de la documentele secolului al XVII-lea.

Izvor unic în felul său, deși păstrat fragmentar, *Catastiful breslei blănarilor și cojocarilor din Suceava*¹³⁰ a fost redactat în forma în care a ajuns la noi, în 1673, dar alcătuit se pare încă de la sfârșitul veacului XVI, întrucât unii dintre cei menționați în catastif sunt atestați documentar la 1590¹³¹. Cei mai mulți dintre cei enumerați și ei documentar aparțin, însă, celei dintâi jumătăți a veacului următor (de remarcat că, într-un document de la 1768, în delimitarea unor proprietăți din oraș „s-a luat în ajutor *vechiul cadastru*, aflat în mâinile cojocarilor și întocmit în timpul domniei răposatului domn Vasilie, și după ce l-a răsfodit, cu deosebită grijă, de la un capăt la altul, în aceasta sunt enumerate toate ulițele cu numele lor, apoi toți proprietarii de case și de dughene, în felul acesta s-a găsit casa postelnicului Țica în așa-numita „Uliță Boierească”) ¹³².

Catastiful sucevean a oferit un admirabil material istoricului Ștefan S. Gorovei, care (confruntat și completat cu informații culese din documentele veacurilor XVI—XVIII), pe baza acestuia, a întreprins un studiu amplu asupra populației târgului Suceava¹³³. Astfel, s-a constatat că pomelnicele pe ulițe înscrise în acest catastif nu menționează nici un boier, deși din documente se știe că în Suceava, pe diverse ulițe, își aveau case și unii membri ai aristocrației moldovene (Prăjescu, Jora, Șeptilici etc.). Aceasta nu poate însemna decât că târgoveții suceveni manifestau, în veacurile XVI—XVII, un *puternic spirit de solidaritate*, care îi unea peste granițele etnice, ca și peste cele confesionale, ei având conștiința apartenenței lor la un grup social care era altceva decât al boierimii. Patriciatul sucevean era mândru de situația și poziția sa, conștient fiind de însemnătatea și rolul lui; aceștia nu simțeau nevoia de a se pune sub ocrotirea vreunui mare boier sau de a-și „pola firma” cu numele boierilor ale căror case le intercalau pe ale lor. În listele catastifului apar și doi *dvornici*, unul (Bulai) de Suceava și celălalt, un anume Năstase, care a deținut aceeași dregătorie orășenească.

130 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 326—345; Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939.

131 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 209; Idem, *Cu privire la patriciatul...*, p. 256.

132 N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 585.

133 Șt. S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 256—260.

De altfel, primul aparținea unei familii a cărei prezență în *Ulița Frunzei*¹³⁴ poate fi urmărită documentar vreme de aproape un veac.

Și acum, câteva din constatările sugerate de istoricul Ștefan S. Gorovei, cu referiri documentare (pornind de la catastiful din 1673) la patriciatul sucevean¹³⁵. Erau bogați acești oameni, fie negustori, fie cu meserii aparent modeste (de fapt, ei trebuie considerați *stăpânii* atelierelor de blănărie, cojocărie, zlătărie)¹³⁶, dar care întrețineau legături strânse cu colegii lor de breaslă din orașele ardelenne ori din Liov, având acolo chiar și rude, care făceau daruri bogate bisericilor și care își acopereau mormintele cu lespezi de piatră sculptate la fel de elegant ca acelea din bisericile domnești. De la piatra lui Anton vameșul din 1430¹³⁷ până la aceea a târgovețului Mihăilă Cărăscul, din 1664, drumul trece prin mai multe biserici, ortodoxe, armene sau catolice, pentru a întâlni asemenea lespezi pe mormântul unui morar, unui arcar, unui cupet, unui curelar, unui blămar și așa mai departe¹³⁸.

Ca și în alte locuri, oamenii aceștia erau bogați și cu știință de carte (unele practici negustorești și meșteșugărești făceau neapărat necesară cunoașterea scrisului și a cititului). Astfel, într-o scrisoare emisă de Ion curelarul — 1472 — se intervine pe lângă judele Bistriței pentru a i se elibera unui tânăr sucevean, certificatul de calfă. Scrisorile sunt scrise în limba germană, într-un mediu în care trăiau și germani. Scrisorile orășenești în limba română sunt mai târzii, de pe la 1592—1597. Acești patricieni aveau întotdeauna acte doveditoare emise de cancelaria suceveană (pielarul Ivan, fiul lui Iacob, „ad litteras de Soefawia“)¹³⁹; ei ajung, de la o vreme, să se înrudească cu neamurile boierești ale locului, Ieremia Vânculeț, fiu al *negustorului* Vincă din Suceava, era văr al fraților Pătrașco Moreanu (viitorul hatman, mort în 1653) și Frangolea stolnicul (m. 1631/1670)¹⁴⁰; acesta a parcurs treptat ierarhia boierească, ajungând mare șetrar (1644—1648) și mare stolnic (1648—1649). Această ascensiune i-a fost favorizată, desigur, și de înrudirea cu Morenii, dar și de căsătoria sa cu Ileana Șeptilici, fiica hatmanului Ilie Șeptilici; fratele acesteia, tot Ilie, luase de soție pe fiica lui Enache Barbălată¹⁴¹, marele neguțător din grija căruia s-a reînnoit catastiful sucevean și care, la sfârșitul vieții (a murit la 17 august 1672) a ajuns el însuși să primească un rang boiereesc (pitar), fiind numit *pan*¹⁴². O soră a lui Ieremia Vânculeț, Ana,

134 *Ibidem*, p. 236; Emil I. Emândi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 55 și urm.

135 Vezi nota 133.

136 Atât pentru informația documentară, cât și arheologică, vezi: Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 64—112; Emil I. Emândi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 114—156.

137 M. D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *op. cit.*, p. 549—550 (fig. 5).

138 Șt. Olteanu, *Inscripția de pe piatra de mormânt de la m-reă lui Iașco din Suceava*, în SMIM, I, 1956, p. 367, 370.

139 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 320.

140 Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 257.

141 T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 441—442.

142 Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 257

a fost mama unei Stanca, soția lui Ionașco Bulai¹⁴³, cel atestat ca locuind pe „Ulița Fruntea”. Alt exemplu îl constituie familia Crimca, a cărei importanță în Suceava de la cumpăna veacurilor XVI—XVII trebuie să fi fost deosebită, de vreme ce una din ulițele vechi i-a purtat numele : *Ulița Crimcâi*¹⁴⁴. Această familie avea proprietăți în ținuturile Dorohoi, Hotin, Neamț și, ca și alți orașeni din Suceava, vii la Cotnari¹⁴⁵. Dintre urmașii „Crimcâi din Suceava” și-a ales nevasta marele boier care a fost Toma Cantacuzino, mare vornic, de câteva ori, ispravnic al scaunului domnesc¹⁴⁶. Ioan și Cristina Crimca, părinții lui Ilie Crimca — preotul din cetatea Sucevei, devenit episcop la 1600 și apoi mitropolit al Moldovei (m. 1629), ajung să fie trecuți în pomelnicul Bisericanilor la paragraful *Aici se pomenesc boierii*¹⁴⁷.

O altă familie de orașeni din Suceava, care atrage în mod deosebit atenția e cea numită *Iulăș* sau *Iolăș*. Cel dintâi cunoscut cu acest nume e un *Ieremia Iulăș*, atestat în prima jumătate a veacului XVII (atestat între 1620 și 1647)¹⁴⁸. Un document din 1637 îl desemnează drept „*Jolăș cupeț*”¹⁴⁹ ; a fost știutor de carte și de câteva ori apare ca pisar al unor acte sucevane¹⁵⁰ ; conform catastifului, avusese locuință pe Ulița Sf. Neculai. Fiul său, *Gheorghică Iulăș blănar*, atestat la 1669¹⁵¹, a făcut parte din conducerea breslei blănarilor și cojocarilor. O sută de ani mai târziu, în pragul ocupației austriece, familia Iulăș era încă în Suceava reprezentată de *Ion Ioleș curelar* (1768)¹⁵². Numele *Iulăș*, *Iolăș* arată o îndepărtată origine străină, poate maghiară ; dar la vremea când această familie apare în documente, ea era complet asimilată în masa locuitorilor români ai orașului Suceava.

Multe date sunt cunoscute și pentru familia *Pădure*. Catastiful dă două nume : *Pădure pușcarul*, locuitor în Ulița Sf. Vineri, și *popa Gligorie Pădure*. Acesta din urmă a atestat ca fiind „ot Mitropolie” la 1672, când scrie un act¹⁵³ ; la 1681, e menționat *diacul pan Dumitraș, fiul lui Gligorie Pădure, protopop ot Sfânta Mitropolie*¹⁵⁴. Ca și în cazul lui Enache Barbălată, tânărul diac e numit cu formula rezervată doar boierilor : *pan*. Un *Vasile Pădure*, „târgovăț de aice”, face cumpărături în Suceava la 1741 și 1747/1748¹⁵⁵ ; la aceeași vreme, martor în Suceava e menționat (1737) un *Ursul Pădure sân Gavril Pădure* ; tot ca târgoveț din Suceava apare, în 1766, *Neculai, fiul lui Vasile Pădure*¹⁵⁶. În 1785,

143 *Ibidem*.

144 Emil I. Emandi, Șt. Ceașu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 72.

145 Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. II/1, p. 190—208.

146 *Ibidem* ; cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 257.

147 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 257.

148 D.I.R., A, Moldova, XVII, p. 426.

149 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 258.

150 *Ibidem*.

151 *Ibidem* ; S. Fl. Marian, *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina*, I, Suceava, 1900, p. 55—56.

152 N. Iorga, *Documente privitoare la familia...*, I, p. 585.

153 Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 61.

154 S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 53.

155 T. V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 441.

156 T. Bălan, *Documente bucovinene*, V, p. 35.

pe Ulița Mare din Suceava locuia și *Safta Pădure* proprietară prin moștenire¹⁵⁷. Probabil acestei familii i-au aparținut cei trei frați, *Ioan, Grigore și Ilie Pădure*, „cu meserie spițeri” veniți în Moldova pe la 1824 și despre care C. Sion scrie că erau „mazili din Bucovina”¹⁵⁸.

Din familia *Chițescul (Chițăscul)*, un *Ștefan Chițescul* locuia — după stirile catastifului sucevean — pe Ulița Podgoria; cam un secol mai târziu, documentele menționează casele lui *Gheorghiiță Chițăscul* (1761)¹⁵⁹ și ale lui *Neculai Chițăscul* (1761, 1768)¹⁶⁰. În 1785, trei membri ai acestei familii — *Toader, Constantin și Ioniță Chițăscul* — aveau case în Suceava¹⁶¹. Locuitori în parohia bisericii Sf. Dumitru au dat unei străzi numele lor: *ulița Chițăștilor*¹⁶².

O categorie însemnată a orașenimii bogate din Suceava medievală o constituie *clerul*¹⁶³; primele două paragrafe ale catastifului conțin pomelnice de preoți și diaconi. Suceava ajunsese să aibă în vremurile sale de glorie circa 24 biserici (Cantemir afirmă că ar fi fost 40!)¹⁶⁴ în oraș și una în cetate. Din acestea, 14 au dispărut (în 1671 sunt menționate 13 biserici ale românilor, 2 ale armenilor și una catolică din piatră)¹⁶⁵. Dintre acești preoți, diaconi, călugări, unii au rămas cunoscuți și prin activitatea depusă pe tărâmul literar, prin copierea manuscriselor într-o vreme când tiparul nu fusese încă introdus. Astfel, este menționat, la mijlocul veacului XVI, *diaconul Mihail din Suceava*¹⁶⁶, iar în prima jumătate a celui următor — *popa Manoil din Suceava* (de la care se cunosc cel puțin patru manuscrise), colaborator al lui Anastasie Crimca¹⁶⁷, om cu o „foarte frumoasă” scriere, folosit, tocmai de aceea, și în cancelaria municipală a Sucevei, sau, în fine, *diaconul Vasile din Suceava*, și el colaborator al lui Crimca¹⁶⁸. Trebuie de adăugat, că însuși Crimca, înainte de a urca treptele ierarhiei eclesiastice, a fost ostașul Ilie Crimcoviți și apoi preotul cu același nume de la biserica din Cetatea Sucevei.

O altă categorie pe care trebuie să o avem în atenție este aceea care se ocupau de finanțe; în unele orașe erau *vămi*, cu o *curte a vameșilor*. La Suceava era *vama mare* și funcția de *mare vameș* al Moldovei era deținută, într-o vreme, mai ales de străini — greci, italieni, galițieni. Unii se întorceau în țările lor — ca Dorino Cattano al lui

157 Mihai Ceașu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 91 (nr. 318).

158 C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 221.

159 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 258.

160 N. Iorga, *Documente privitoare la familia...*, p. 447, 585.

161 Mihai Ceașu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 92, 94 (nr. 407).

162 N. Pentelescu, *Un manuscris din sec. XVIII, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul XLI, 1965, 1—2, p. 96.

163 Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 259.

164 D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 81.

165 *Călători străini...*, VII, p. 91, 93, 101; Emil I. Emandi, Șt. Ceașu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 179—180.

166 Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul...*, p. 259.

167 *Ibidem*.

168 *Ibidem*.

Ștefan cel Mare, ori Nicoressi, un veac mai târziu ¹⁶⁹; dar mulți rămăneau aici, adăugându-se păturii bogate a orașenimii și asimilându-se treptat populației românești. Catastiful conține și numele unui vameș de Suceava, pe care documentele îl indică drept *Cârstea grecul*.

Anterior, acest patriciat fusese alcătuit (sec. XV—XVII), mai întâi din pătura conducătoare orașenească (vezi anexa I), apoi, într-o proporție mai mare din negustori și meșteșugari foarte bogați (pentru secolele XV—XVI, s-au descoperit, până în prezent, 5 tezaure monetare în vatra orașului totalizând peste 3 000 de monede) ¹⁷⁰. Cazul este relevant și prin faptul că această pătură suceveană poseda, pământ, loturi de case, unul din criteriile de bază privind locul ocupat în ierarhia socială. În sensul acesta, numeroase sunt referirile documentare pentru secolele XV—XVI, cu privire la proprietățile patriciatului ¹⁷¹ sucevean. O simplă enumerare, chiar incompletă, poate fi edificatoare: în 1449, Gheorghe Reregarul dispunea de case clădite de el; în 1454, Ion Armeanul dona case mănăstirii Moldovița; alte două case ale armenice Stana erau donate, în 1451, aceleiași mănăstiri; în 1528, popa Luca avea casă pe Ulița Nouă; în 1597, negustorul Drăgan Danovac avea case pe Ulița cea Mare Armeană; 1623, Nicoară Prăjescu, avea case cu pivniță pe Ulița Armenească; în 1633, Bolea Zlătar avea case pe Ulița Mitropoliei; în 1668, Andrei Armeanul vindea „casele sale din târgu din Suceava, cu pivniță și cu lot cu tot”; în 1547 este dăruită casa unui târgoveț Colociu „de zid” de unde s-au luat „multe odoare de argint, aur, bijuterii și perle” ¹⁷² etc.

Pe baza datelor documentare și a izvoarelor cartografice s-au reconstituit, pentru orașul Suceava ¹⁷³, trei zone ce reflectă structura social-economică a populației: piața „mară”, locuită de patriciatul orașului; străzile secundare specifice „mahalalelor” specializate pe anumite meserii, locuite de tăbăcari, blănari, olari etc.; și pătura cea mai săracă, ce locuia în „colibe” așezată la marginea orașului, mai ales înspre Areni și Tătăruși.

Ocupațiile și aspirațiile acestui „patriciat primar” ¹⁷⁴ se îndreptau spre două direcții: acapararea de pământ, case și aspirația de a intra în rândurile „panilor”; inițiative și întreprinderi comerciale (edificații în sensul acesta pentru orașul Suceava sunt studiile lui Șt. Ol-

169 N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 296, 359.

170 Gr. Foiț, *Suceava — centru de interes major pentru numismatica medievală a Moldovei*, în anuar, „Suceava”, VIII, Suceava, 1981, p. 71—81.

171 Emil I. Emandi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 143—148.

172 D.R.H., A. Moldova, II, București, 1976, p. 5—6, 9—10, 60—61; D.I.R., A. Moldova, XVI/I, p. 278—279; *Catalogul documentelor moldovenești*, I, București, 1975, p. 84; D.R.H., A. Moldova, XXI, București, 1971, p. 369—370; D. Ciurea, *Date și sublinieri...*, p. 197; D.I.R., A. Moldova, XVII/IV, p. 426—427; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul XVI*, București, 1979, p. 141.

173 Emil I. Emandi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 52—86.

174 K. S. Gündisch, op. cit., p. 152.

teanu și C. Șerban, precum și ale lui R. Manolescu și Al. I. Gonța)¹⁷⁵. Cert este că din studiile amintite mai sus se observă o continuă interferență de interese social-politice ale diferitelor grupări din pătura conducătoare suceveană determinată pe plan economic de gravitarea lor spre sfera comerțului. Comerțul unea și definea în secolul al XVI-lea pătura tot mai crescândă a patriciatului sucevean, care devine foarte prosper și bogat ; în contrast cu ce se întâmpla la Suceava, la Bistrița această sursă de acumulare de mari averi era dobândită prin exploatarea intensă a minelor de la Rodna¹⁷⁶.

Și fiindcă nu se poate concepe o structură a patriciatului sucevean fără numele păturii conducătoare, vom da în anexă (I) lista șoltuzilor și a vornicilor de târg, întocmită de istoricul Ștefan S. Gorovei¹⁷⁷. O astfel de cercetare inițiată pentru Moldova de către istoricul Șt. Gorovei, ar deschide noi perspective pentru fiecare oraș ; ceea ce ar conduce la sesizarea adevăratei *dimensiuni urbanistice* a orașelor medievale, la care nivelul și puterea financiară, precum și cea culturală, de care dispunea una dintre cele mai puternice și mai puțin cercetate categorii demografice, cea a patriciatului, ar putea clarifica multe din „enigmele” evoluției demografice și urbane a orașelor de la est de Carpați.

4. COORDONATE DEMOGRAFICE SPECIFICE PERIOADEI DE TRANZIȚIE (SEC. XVIII—XIX)

O dată cu mutarea capitalei la Iași și instaurarea monopolului turcesc, orașul Suceava cunoaște o lentă decădere economică, accelerată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ca urmare a războaielor cu cazacii, tătarii și polonii ; comerțul a îmbrăcat mai mult un caracter particular, iar meșteșugurile decăd, restrângându-și sfera lor doar la necesități de ordin strict local. Decăderea economică a orașului, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor este remarcată și de călătorii străini, ce găsesc un oraș „în întregime pustiu”, cu „bisericele și cetatea devastate de turci, cu oamenii fugiți în Polonia și Transilvania”¹⁷⁸.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se constată o oarecare redresare demografică a orașului : „fiind târgul acesta numai jăreștile, de la o vreme încoace... au început a să aduna câte un om doi... au început a-și face casă de lăcuință”¹⁷⁹. Ceea ce caracterizează

175 Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 66—110, 155—241 ; R. Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova...*, p. 48—95 ; Idem, *Cultura orășenească în Moldova în secolul XVI*, în *Analele Universității București, istorie*, XX, 1971, I, p. 51—59 ; Idem, *Comerțul Țării Românești...*, p. 259—305 (anexele cu participanții la negoț) ; Al. I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII—XVII*, București, 1989, p. 46—64, 93—116, 134—140, 154—162.

176 K. G. Gündisch, *op. cit.*, p. 161.

177 Ștefan S. Gorovei, *Note...*, p. 218—221.

178 *Călătorii...*, vol. VII, p. 81, 90, 101, 389 ; vol. VIII, p. 281, 346.

179 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 384, 430, 455—464.

inceputurile epocii moderne sub aspect demografic e amploarea pe care a luat-o emigrația și rolul acesteia în creșterea numărului locuitorilor. Spre deosebire de etapa anterioară, „străinii” stabiliți în oraș și-au păstrat individualitatea, ei neputând fi asimilați de către români.

Până la 1774, de când datează prima catagrafie din care se poate desprinde numărul locuitorilor și al caselor orașului Suceava, datele demografice sunt rare și puțin edificatoare. Prin prelucrarea și ordonarea datelor incluse în catagrafia din 1774, se poate obține următoarea situație generală: din totalul de 448 de case înregistrate, 365 sunt cuprinse în vatra orașului Suceava, 47 la Ițcani, 29 în Cutul Mitropoliei și 7 în Zamca¹⁸⁰. Putem presupune că la acea dată Suceava avea un număr de circa 2 200—2 500 de locuitori. În comparație cu datele oferite de conдика de socoteli a lui Grigore-Vodă Callimachi din 1763—1764¹⁸¹, ce dă pentru Suceava „606 liud”, se constată o scădere a numărului de locuitori în 1774.

Potrivit datelor catagrafiei din 1774 se poate constata că aproape 50% din capii de familie (224) înregistrați reprezentau forța activă a orașului așa cum rezultă din următorul tabel:

Ma- zili	Pre- oți	Sluji- tori	Stră- ini	Ar- meni	Armeni străini	Jidovi de tirg	Tîrgoveți	Femei sărace	Tigani Mitro- poliei
6	7	4	45	55	25	105	64 ce suportă cheituielile militare	13	39

O dată cu anexarea orașului după 1774, Curtea din Viena a urmărit, prin măsurile luate, să creeze o burghezie orășenească, specifică noului mod de producție, cel capitalist. Astfel, Curtea din Viena, pe tot parcursul stăpânirii sale (1775—1918) a promovat noua clasă, eterogenă din punct de vedere național, care, prin activitatea sa prosperă, meșteșugărească și comercială, a reprezentat o importantă sursă de venituri pentru visteria țării. Larga autonomie orășenească, ca și privilegiile și avantajele acordate cu prilejul introducerii magistratului¹⁸² în orașul Suceava (1783), au avut menirea de a atrage aici maiștri, meseriași negustori din Moldova și din provinciile ereditare ale coroanei, ca și din alte țări.

Primele date statistice redade de Curtea de la Viena¹⁸³ despre orașul Suceava reflectă o mare fluctuație a populației orașului, mulți dintre lo-

180 P. S. Dmitriev, P. V. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII/I, Chișinău, 1975, p. 343—344.

181 N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1908, p. 81.

182 Mihai Șt. Ceașu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava în anii 1774—1786 (I)*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, vol. XXV/1, Iași, 1988, p. 76 și urm.

183 *Ibidem*, p. 75—76.

cuitorii oraşului refugiindu-se în Moldova, după ocuparea acestuia. Dar şi în aceste condiţii, conscripţiile efectuate sunt incomplete şi nu reflectă adevărata realitate demografică¹⁸⁴, fapt ce rezultă din următorul tabel :

Anul	Numărul de familii 260 familii		Anul	Numărul de familii	
1773					
1774	59	448 case	1780	370	
1775—76	76	500 case	1783	471	600 familii
1778	527		1785	485 case	
1779	419		1838	966 contri- buabili	
1808	747 case (930 camere)	5069 locuitori	1856	1046 case	
1813	865 case		1891	1412 case	1974 familii
1880	1200 case				

În sensul acesta putem aprecia ca veridice datele statistice oferite de catagrafiile de la 1778 (527 de familii, din care 200 sunt consemnate ca româneşti, 131 armenesti, 80 greceşti şi 116 evreieşti)¹⁸⁵ şi 1783 (Suceava cu 420 familii, Iţcani cu 44 familii şi Zamca cu 7 familii)¹⁸⁶.

Dezvoltarea economică (în 1786 oraşul obţine dreptul de *oraş comercial liber*)¹⁸⁷, stabilitatea fiscală şi politică, ordinet de tip modern care începe să se facă simţită în administraţia şi justiţia oraşului au contribuit în largă măsură, nu numai la înmulţirea şi statornicirea populaţiei locale, dar şi la o atenţă înregistrare a acesteia. În acest scop, în Bucovina au funcţionat între anii 1781 şi 1788 mai multe comisii de delimitare a proprietăţilor oraşului¹⁸⁸. Cea din oraşul Suceava şi-a început activitatea la 13 decembrie 1784, sub conducerea căpitanului J. Pitzelly, ea activând în lol calitate până în 1788. Ridicarea terenurilor şi caselor din vatra oraşului au constituit baza registrului funciar de mai târziu. În timpul delimitărilor, s-a trasat ca sarcină comisiei să se facă o nouă repartizare a populaţiei pe ocupaţii, limitând sfera „crâsmăritului“ şi lărgind-o pe cea a meseriaşilor şi agricultorilor ; aceste măsuri au dus la o puternică emigrare a evreilor din oraş¹⁸⁹.

În funcţie de datele oferite de cele 2 registre funciare¹⁹⁰, ce consemnau fiecare imobil în parte, s-au înregistrat pentru oraşul Suceava,

184 Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina (1774—1785)*, Cernăuţi, 1895, p. 101—102 ; *Arh. St. Suceava*, fondul Primăriei oraşului Suceava, 1774—1918 ; de asemenea, unele informaţii ne-au fost furnizate de Ştefan Mihai Ceauşu, drept pentru care îi mulţumim.

185 Daniel Werenka, *op. cit.*, p. 102 ; Mihai Ceauşu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluţia...*, p. 76.

186 Hurmuzachi, *Documente*, vol. VII, (1750—1818), Bucureşti, 1876, p. 392.

187 Mihai Şt. Ceauşu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluţia...*, p. 85.

188 R. Gassauer, *Contribuţiuni...*, p. 2—5.

189 M. Ceauşu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluţia...*, p. 78, 80.

190 *Arh. St. Suceava*, fondul Primăriei oraşului Suceava, reg. nr. 1/1785, f. 1—148 şi nr. 2/1785, f. 1—120.

la 1785, 485 de case, cu o populație ce poate fi evaluată la circa 2 500 de locuitori. Străinii sunt consemnați în 55 de case (evrei, armeni, greci, polonezi și sârbi). Sub raport profesional sunt consemnate 19 profesii, practicate de 12 negustori și de 23 meșteșugari.

Statisticile efectuate după 1785 de către autorități, axate în special pe structura militară și administrativă, au avut drept scop mărirea numărului de contribuabili și a celor care să întrețină și să aprovizioneze armata austriacă încartiruită în oraș. În sensul acesta, orașul avea obligația de a plăti contribuții în bani la visteria imperială (impozite impuse pe anumite categorii — stări), de a răscumpăra claca orașului (munca pe care o datora orașului) și de a întreține armata ¹⁹¹.

Puțin înainte de obținerea dreptului de a ține *târg anual* (1815), autoritățile din Viena au cerut să se prezinte o informare generală asupra situației populației și economiei orașului ¹⁹². Astfel s-a întocmit prima conscripție militară, la 29 martie 1813, de către primarul orașului, Pleterschnig ¹⁹³.

Conscripția consemnează un număr de 865 de case, cu 4133 de locuitori. Edificatoare sunt și datele, sub aspectul categoriilor social-profesionale — redactate în tabelul de mai jos — ceea ce reprezintă o populație ocupată de circa 30% și respectiv 60% din totalul celei existente.

Conscripția militară din 1813		Statistică din 1813	
Capi de familie	Categ. socio-profesionale	Capi de familie	Categ. socio-profesionale
152	orășeni, proprietari de ateliere, artizani	3	arendași
		49	mari negustori
10	clerici	96	mici negustori
51	nobili și notabilități	225	meseriași (adevărați și cârpaci)
18	țărani	160	țărani
10	colibași, grădinari și ocupații amestecate	18	sudiți (negustori străini)
241	total	551	total

De asemenea, este menționată și populația neocupată a orașului (tot capi de familie) sub numele de locuitori „mai puțin folosibili“ (150) și „nefolosibili“ (271). Aceeași conscripție militară ne redă și principalele caracteristici demografice ale orașului. Astfel, din totalul de 4133 de locuitori, 2051 erau persoane de sex feminin (o proporție foarte echilibrată

191 M. Ceaușu, Emil Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 76.

192 Idem, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava (II). Perioada 1786—1815*, în AIIA, „A. D. Xenopol“, vol. XXIX, 1992, p. 132—133 (v. tabelul de la pag. 134).

193 Arh. Șt. Suceava, fond. Primăria orașului Suceava, dosar 113/1813, f. 1.

între sexe); structura populației de sex masculin, după starea civilă, se compunea din 723 de căsătoriți și 1354 de văduvi și necăsătoriți; sub aspectul structurii pe vârste este redată numai „generația tânără” (de la naștere până la 14 ani, 880, și de la 15 la 17 ani, 85), ceea ce reprezintă un procent destul de mic, de circa 23% (965 de indivizi) în comparație cu populația activă și inactivă. Interesante sunt și datele oferite privind mobilitatea geografică a populației. Astfel, sunt consemnați 49 de orașeni plecați fie în „alte districte”, fie în „străinătate”; dintre străinii veniți în oraș, sunt consemnați un număr de 36 de locuitori.

De la 1813 la 1833, anul în care a fost alcătuită prima „Condică a stării familiilor” din orașul Suceava după principiile noii legiuri, au fost întocmite și alte lucrări statistice cu privire la populația contribuabilă a orașului. Prima lucrare de acest gen, o putem socoti statistica fiscală din anul 1818, pe baza căreia avea să se facă noua repartitie a impozitelor stabilite de noua legiuire ¹⁹⁴. Noua reglementare fiscală a avut repercusiuni mai directe asupra factorului social, în sensul că indivizii au fost repartizați mai judicios, mai rațional; au fost încadrați în categorii și grupe, în funcție nu de interesele particulare ale privilegiaților, ci în funcție de cele generale, ale statului, care tindea spre forma de organizare modernă. Din aceste considerente, statistica din 1818, pentru prima dată, a încadrat populația orașului în categorii sociale mai apropiate de structura lor profesională, stabilind cinci clase impozabile, după cum urmează:

Categoria socială	Numărul de familii	Impozitul plătit de fiecare familie
1	31	18 florini
2	12	14 florini
3	43	10 florini
4	57	8 florini
5	255	4 florini
Total	398 familii impozabile în 1818	

O altă statistică fiscală, din 1819 ¹⁹⁵, indică cifra generală a locuitorilor orașului de 869 de familii, din care 532 erau impozabile; în afara sudiților împărțiți în trei clase (clasa I — 22 de familii ce plăteau 45 de florini de familie; clasa a II-a — 1 familie, cu 22 de florini; clasa a III-a — 1 familie cu 15 florini), restul populației impobazile era grupată în 6 clase, potrivit următorului tabel:

194 *Arh. Șt.*, Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar 10, f. 1—14, dosar 24/1817, f. 1—6.

195 *Idem*, dosar 22/1819, f. 1—22.

Categorii sociale	Numărul de familii	Impozitul plătit de familie
I	19	32 de florini
II	14	22 de florini
III	49	18 florini
IV	77	13 florini
V	336	6 florini
VI	37	1 florin
Total	532 familii impozabile în 1819	

Pentru noi, datele prezintă un interes deosebit, deoarece atestă noua configurație ce o îmbracă structura fiscală-socială a populației mereu în creștere, aceasta conturând, în același timp, și noul profil economic al orașului. Astfel, contribuția populației orașului, în 1819, se ridică la suma de 5 723 florini, din care 3 559 florini reprezentau răscumpărarea livrărilor de fân, 1 499 florini contribuția militară, 594 florini goștina și 81 de florini desetina.

Condica stării familiilor din anii 1833 și 1840 ¹⁹⁶ reprezintă cele mai valoroase lucrări de acest fel și singurele de care dispunem în original și în întregime. Spre deosebire de alte statistici anterioare, cea din 1833 este mult mai cuprinzătoare pentru populația orașului, fiind redată în dreptul fiecărui locuitor profesiunea practică și etnia sa. Organizarea materialului și alcătuirea tabelului din care se desprind profesiunile și categoriile sociale, ne oferă o imagine deosebit de interesantă asupra situației existente în sânul populației de negustori și meșteri, subliniind extinderea raporturilor de muncă salariată :

Meseriași	Negustori	Țărani	Proprietari de pământ	Funcționari	Total populație activă
233	96	45	12	80	466

Progresul ce-l atestă statistica din 1833 față de cele anterioare este atât cantitativ, sub raportul creșterii generale a numărului de locuitori „activi“ (din tabelul de 695 de proprietari consemnați în condică, populația activă a orașului reprezenta circa 75%), cât și calitativ, al diversificării ramurilor meșteșugărești și de comerț. Numărul ramurilor de meserii s-a ridicat la 33 de profesii (boiangiu, tăbăcar, zidar, cojocar, croitor, olar, cizmar, fierar, măcelar, zugrav, aurar, ceasornicar, împle-

¹⁹⁶ *Arh. St., Suceava*, fond Primăria orașului Suceava, dosar 6/1833, f. 1—4; *Muzeul Bucovinei*, colecția documente istorice, inv. nr. 2327, f. 1—176.

titor de paie, lumânărar, pălărier, bărbier, berar, fabricant de cărămizi etc.). De asemenea, și unii negustori s-au specializat numai în comercializarea unor anumite produse ca : sticlă, rachiu, fructe, coloniale, pește etc. În condică sunt consemnate și alte categorii : zilieri (74), intendenți (46), arendași (5), învățători (5), preoți (5), colibași (13), nobili mari (7), zarafi (1), maiștri de poștă (1), încasatori (3), economi (1), paraclisieri (2), cerșetori (3), argați (1), hornari (1), pictori „ungători“ (1). grădinari (1), muzicanți (8). De remarcat că din totalul de 233 de meseriași, peste 65% sunt români (143), 44 nemți, 11 evrei, 13 armeni, 19 ruteni și 3 poloni. Negustorii români reprezentau ca pondere etnică peste 50% (47), 20 armeni, 22 evrei, 7 nemți. Statistica mai consemnează că orașul Suceava avea 933 de parcele de construcție, însumând 75 iugăre și 1116,8 stânjeni (reprezentând o suprafață de 43 ha), împărțite la 695 de proprietari.

Observațiile de mai sus, sugerate de complexitatea cifrelor înscrise în condica din 1833, sunt confirmate și de datele altei statistici de la începutul anului 1840¹⁹⁷. Cele 792 de familii incluse aici, erau repartizate pe următoarele cartiere : Cut 121 familii, Zamca 6 familii, Ițcanii Vechi 151 de familii și Suceava — zona centrală 514 familii. Sunt consemnați 302 meseriași (173 români, 124 nemți, 2 unguri și 3 evrei) ce profesau 44 de meserii (dintre profesiunile noi apărute acum amintim : farmacist, turnător de cuie, pădurar, făcător de opaițe, cuțitar, mănășar, franțelar, separator minier, supraveghetor de drumuri). Ponderea cea mai mare o aveau meșteșugarii : cojocari (42), zidari (24), măcelari (14), dulgheri (15), fierari (10), cizmari (38), croitori (19), pantofari (11) și olari (11). În comparație cu perioada anterioară, numărul negustorilor a scăzut la 16. Din analiza cifrelor se degajă faptul că, în marea ei majoritate (peste 50%), populația orașului era activă. De remarcat că numărul zilierilor era foarte redus (46), ei reprezentând doar 5% din ponderea totală a populației.

Trecând peste alte statistici, mai puțin importante, semnalăm „registrele tabulare“ sau cadastrale din anii 1827 și 1856¹⁹⁸. Dacă în primele registre tabulare din 1785 erau consemnate 485 de case, acum sunt înregistrate 606 (în 1827 și, respectiv, 1 046, în 1856) de case. Cădastrul din 1856 consemnează pe lângă cele 1046 de case și 40 de locuri goale din vatra orașului și numărul proprietarilor de 937. Arealul construibil era de 77 iugăre și 842 de stânjeni, iar cel al întregii comune (adică intravilanul) era de 4002 iugăre.

Alte izvoare demografice, deși incomplete, pentru această perioadă sunt registrele parohiale, ce consemnează dinamica și reproducerea populației¹⁹⁹, conform datelor din următorul tabel :

197 *Arh. St.*, Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 12/1840—1853.

198 *Idem*, dosar nr. 15/1827 ; dosar nr. 21/1856—1866.

nr. 21/1856—1866.

199 *Idem*, Colecția starea civilă (parohia Sf. Dumitru și Sf. Nicolae), reg. nașcuți, reg. nașcuți, căsătorii și morți pe 1871—1880.

Parohia Sf. Dumitru 1871—1880

Parohia Sf. Nicolae 1871—1880

Născuți	Căsătorii	Decedați	Mortalitatea infantilă (până la 1 an)	Născuți	Căsătorii	Decedați	Mortalitatea infantilă (până la 1 an)
272	84	266	70	563	138	642	213

În perioada celor zece ani, se constată un oarecare echilibru în ceea ce privește diferența dintre numărul nașterilor și cel al deceselor, cu o ușoară creștere naturală a populației. În schimb, mortalitatea infantilă este destul de scăzută, ea fiind sub procentul de 50%.

Începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, Suceava cunoaște o reală dezvoltare sub raport urbanistic, edilitar și o mai mare stabilitate internă. Până la primul recensământ²⁰⁰, din 1891, modificările în numărul și structura populației nu au putut fi prea importante. Situația realizată de noi, pe baza analizei datelor cuprinse în recensământ, este deosebit de interesantă. În acea dată, Suceava număra 1330 de case locuite și 82 nelocuite (Ițcanii Vechi cu 206 case, Cutul cu 232 case, Septilici cu 11 case, Zamca cu 258 case și Suceava cu 679 case), cu un total de 1974 de familii, ceea ce însuma 10 230 de locuitori, dintre care 5143 bărbați și 5082 femei. Recensământul din 1891 aduce noi precizări privind configurația demografică a orașului, în comparație cu perioadele anterioare. Astfel, sunt redată precizări noi privind *starea civilă* (celibatari 6 740, căsătorii 2 771, văduvi 678, divorțați 58), *nivelul de instruire* (cei care știu să scrie și să citească 5 275, cei care știu numai să citească 83, analfabeți 4 839), *infirmitatea* unor locuitori (orbi 11, surdo-muți 4, alcoolici 7). Interesante date ne oferă recensământul și sub aspectul repartitiei populației după limba folosită : 2 447 români, 6 042 germani, 879 poloni, 644 ruteni, 12 slovaci și 14 maghiari. Informații valoroase ne oferă statistica din 1891 cu privire la structura calitativă a populației, după cum rezultă din tabelul următor :

Anul nașterii	Vârsta în ani	Numărul locuitorilor	
		M	F
1885—1890	1—6	648	612
1883—1884	7—18	1401	1359
1861—1872	19—30	1178	1152
1831—1860	31—60	1612	1655
1811—1830	61—80	292	283
1797—1810	81—94	17	21
T O T A L		5148	5082

200 *Arh. St.*, Suceava, fond Judecătoria mixtă Suceava, dosar nr. 13/1891, f. 1, 4, 5.

Populația de vârstă de muncă, cuprinsă între 19 și 60 de ani, reprezenta circa 55% din totalul locuitorilor ; populația tânără 1—18 ani deținea și ea un procent însemnat, de circa 40% (4 020 locuitori).

Ultimul recensământ din perioada modernă²⁰¹, cel din 1910, ne oferă imaginea demografică a orașului în preajma primului război mondial. Suceava număra acum 11 314 locuitori, din care 5 541 bărbați și 5 873 femei.

Cu toată capacitatea sa redusă de a absorbi o forță de muncă mai mare, fiind legat în continuare de îndeletnicirile negustorești-meșteșugărești și mai puțin agrare, totuși, orașul reprezenta pentru străini o vie atracție ; în sensul acesta, recensământul consemnează existența în oraș a 2 249 de germani, 4 200 de evrei, 435 de ruteni și 749 de poloni. O altă observație interesantă se referă la structura populației. Negustorii (308 familii) și meseriașii (429 de familii), în ansamblu, abstracție făcând de numărul de calfe și slugi, participanți activi la procesul de producție și schimb, reprezentau circa 40% (737 familii) din totalul populației înregistrate.

Dezvoltarea elementelor capitaliste în economia urbană și transformările în structura demografică a orașului (populația activă, a orașului la începutul secolului XX, trecea de 50%) a avut drept consecință o accentuare a stratificării sociale care în final a adâncit inegala repartiție a produselor umane și a sfârșit odată pentru totdeauna vechile tradiții ale orașului patriarhal specifice evului mediu.

5. ORAȘUL ÎNTRE MEDIEVAL ȘI MODERN : DATE DEMOGRAFICE COMPARATE

Se cuvine acum, ajunși la capătul cercetării noastre, să conturăm câteva concluzii, prin comparație, referitoare la distribuția populației, structura socio-economică și mobilitatea acesteia. Studii valoroase apărute în ultimele decenii în istoriografia românească dovedesc din plin utilitatea catagrafiilor și a statisticilor în studiul comparat al populației. În bofida deficiențelor, ororilor și a imperfecțiunilor acestor statistici (1673, 1774, 1785, 1813, 1856, 1891, 1910), unele dintre acestea semnalate anterior de cercetători avizați²⁰², altele inedite, pot fi considerate singurele materiale documentare mai sigure pe baza cărora se pot întreprinde analize demografice. Semnalăm, de asemenea, că recensămintele fiscale, catagrafiile și alte statistici de care am beneficiat sunt documente oficiale de o autenticitate incontestabilă și, prin urmare, cu toate deficiențele semnalate, ele creionează o imagine dacă nu completă, totuși apropiată de situația reală.

Realitatea socio-economică a orașului Suceava în evul mediu și din perioada de tranziție reprezintă o situație complexă ce se reflectă

201 I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 75, 276—279, 365—366.

202 Șt. S. Gorovei, *Note...*, p. 209—216 ; C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe...*, p. 227—286 ; Mihai Ceașu, Emil I. Emandi, *Aspecte de evoluție...*, p. 88—96.

în primul rând în *realitățile statistice* din care s-au putut desprinde bogate informații ce au putut sluji la o înțelegere mai deplină a unor variate probleme de morfologie urbană. Condițiile create dezvoltării economice a orașului în evul mediu s-au datorat și obținerii dreptului de depozit (1408), ca și avantajului pe care-l avea noua capitală a Moldovei asupra vânzării „mărfii tătarești” în nord-vestul Europei ; în epoca modernă, localitatea a fost declarată *oraș liber* (1786), cu dreptul de a ține *târg anual* (1815), ceea ce i-a asigurat un cadru favorabil creșterii numărului locuitorilor și extinderii fondului construit și modernizării acestuia.

Astfel, o primă constatare se referă la *dinamica numărului populației* de-a lungul celor patru secole ; în sensul acesta se știe că creșterea sau descreșterea numărului de locuitori este unul dintre criteriile cele mai sigure de judecare a prosperității sau decăderii unui oraș.

Perioada de timp	Numărul de case sau familii	Numărul de locuitori (estimativ)
sfârșitul sec. al XIV-lea	500 case	2500
secolul al XV-lea	1250 case	6200
1632	1500 case	9000
1641	1040 case	5200
1643	962 case	5450
1673	260 familii (statistică incompletă, lipsește populația armenescă)	1345
1774	448 case	2240
1775	500 case	2500
1778	527 familii	2635
1779	419 familii	2095
1780	370 familii	1850
1783	600 familii	3000
1785	485 case	2425
1813	865 case	4133
1833	695 de proprietari impozabili	3475
1838	966 contribuabili	4830
1840	792 familii impozabile	3960
1856	1046 case (cadastru)	5230 (în 1848, erau 7000 locuitori)
1869	1020 case	7436
1880	1200	10104
1891	1412 case cu 1974 familii	10037
1901	1440 case	10792
1910	2035 case	11314

În sensul acesta datele cantitative demografice specificate, de mai sus, ne înfățișează deosebit de sugestiv creșterea continuă a populației până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când populația orașului a crescut de peste 4 ori, ajungând la circa 9 000 de locuitori ;

studii mai vechi sau mai recente²⁰³ ajung, de asemenea, pentru fosta capitală a Moldovei la cifre asemănătoare. Cifre apropiate de cele constatate la Suceava în secolul al XVI-lea sunt înregistrate și la Brașov (în 1510 sunt consemnate 1 500 de case cu 10 055 locuitori); Sibiu (980 de case); la Bistrița sunt consemnate doar 580 de case²⁰⁴. Începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea se constată la Suceava, timp de un secol, o continuă descreștere a populației orașului, ajungându-se în ultima parte a secolului al XVIII-lea, la circa 2 200 de locuitori; după 1774, cu mici oscilații între anii 1775 și 1785, se constată o continuă creștere a populației, ajungându-se la începutul secolului al XX-lea la 11 000 de locuitori (o creștere de circa 5 ori față de 1774). Tranziția demografică în care s-a înscris și orașul Suceava, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, marchează cele mai profunde transformări socio-economice și demopolitice. Cele mai spectaculoase creșteri s-au înregistrat între anii 1785 și 1813 și între 1856 și 1891, când în perioade scurte de timp, respectiv 28 și 35 de ani, populația orașului s-a dublat de la 2 400 la 4 133 și de la 5 200 la 10 037 locuitori. În 136 de ani (1774—1910) populația orașului Suceava a crescut cu circa 505%, ritmul cel mai ridicat de creștere atingându-l între anii 1856 și 1891, care a fost de 176%. Oricum, în comparație cu evul mediu când ritmul de creștere a fost mult mai redus, de 129%, în epoca modernă acesta s-a accelerat el atingând în decurs de 97 de ani (1813—1910), un ritm de 273%.

În comparație cu evul mediu (1641), în 1891, populația a crescut numai cu circa 175%, ritmul fiind mai redus, deoarece în 250 de ani populația s-a înmulțit cu circa 109%, în timp ce numai în 88 de ani (1813—1901) creșterea a fost de circa 170%.

Apare clar din tabelul întocmit mai sus că pentru perioada evului mediu avem de a face cu o stagnare a numărului locuitorilor; rata medie anuală de creștere a populației sucevene (1400—1643) a fost de 0.00%. Explicația constă în frecvențele și pustiitoarele războaie și invazii, care în repetate rânduri au decimat populația orașului precum în anii 1476, 1485, 1497, 1509, 1538, 1563, 1574, 1595, 1650, 1653, 1686, 1691; ani de secetă și foamete au fost înregistrați în 1512, 1553, 1573—1575, 1585; epidemii de pestă au fost semnalate în anii 1512, 1522—1553, 1588, 1653²⁰⁵.

În secolul al XVII-lea anii de secetă, epidemii și de foamete au fost mult mai numeroși (sunt înregistrați 22 ani)²⁰⁶ în comparație cu ani normali considerați a fi cei din 1641, 1644, 1646, 1649, 1656, 1669. Scăderea numărului populației până la o treime la sfârșitul secolului

203 D. Ciurea, *Date și sublinieri...*, p. 199; Al. Ungureanu, *Orașele din Moldova*, p. 52.

204 Paul Niedermaier, *op. cit.*, p. 162—163.

205 Pentru situația generală din Moldova vezi: Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timisoara, 1974, p. 92—116; Gh. Brătescu, *Epidemiile și consecințele lor demografice*, în R.I., 5, 1984, 37, p. 430—437; în mod special, anii amintiți în text sunt dați după D. Ciurea, *Evoluția așezărilor și a populației rurale din Moldova în secolele XVII—XVIII*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, XIV, 1977, Iași, p. 129, 135—145.

206 D. Ciurea, *Evoluția așezărilor...*, p. 135—137.

al XVII-lea s-a datorat nu numai mutării capitalei de la Suceava la Iași, războaiele turco-polone și decăderii comerțului cu vite (prețul acestora a scăzut)²⁰⁷, principala sursă de venit a populației, ci și reducerii comerțului de tranzit (mirodeniile orientale pierd piața poloneză) în care era angajată o bună parte o locuitorilor suceveni.

Aceste mutații de natură economică vor fi însoțite și de exodul unei mari părți a populației armenesti din Suceava, care practica un intens negoț cu vite (mulți dintre aceștia s-au stabilit la Gherla)²⁰⁸, numărul acestora scăzând de la 400 de case în 1643 la 55 de case în 1774. După ocuparea orașului de către trupele austriece, la Suceava a sosit în 1779 Johann Nickorowicz, negustor armean din Lemberg care sprijinit de autoritățile austriece a vrut „în scop de comerț de a înființa o colonie de negustori armeni din țările turcești și din Ucraina”²⁰⁹, inițiativă ce a eșuat. Documentul însă mai preciza că, în trecut „Suceava a fost locuită de peste 800 de familii de armeni din care se trag aproape toți armenii transilvăneni, fiind totodată un oraș comercial mareț, după cum o arată marile biserici demolate, reședința împreună cu cetatea, resturile de case cu cele aproape 100 de pivnițe, cu bolți adânci”²¹⁰. Dar cea mai mare parte a populației s-a risipit datorită războaielor turco-polone când Suceava a fost grav afectată în anii 1686 („oraș mare dar în întregime pustiu”)²¹¹ și 1691 (poloni rămăseseră în oraș câțiva ani sub comanda lui J. F. Harstallen ; populația a „suferit mult din cauza întreținerii cu pâinea lor a trupelor polone la intrarea și ieșirea din Moldova”)²¹² ; documente ulterioare (1768, 1783) menționează că, „orașul era întreg. înainte de tulburările războiului... acum fiind în întregime pustit. Către sfârșitul secolului trecut, pe timpul lui Ioan Sobieski, regele Poloniei, printr-o emigrare generală și prin mutarea scaunului mitropolitan de la Suceava la Iași, orașul a primit ultimele lovituri”²¹³.

Desigur, soorul mai ridicat începând cu secolul al XIX-lea se datoră, în primul rând, emigrării în oraș a numeroși locuitori din Imperiu. Larga autonomie orășenească, ca și privilegiile și avantajele acordate cu prilejul introducerii magistratului (1785) și dobândirea privilegiului de a ține târg anual (1815), a avut menirea de a atrage aici numeroși meșteri și negustori din Moldova și din provinciile ereditare ale coroanei, ca și din alte țări. Singura statistică elocventă în acest sens este cea din 1891, după cum o indică tabelul următor : ²¹⁴

207 Bogdan Murgescu, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, (I), în R.I., 41, 1988, 5, p. 518 și urm. ; Idem, *op. cit.*, (II), în R.I., 41, 1988, 6, p. 587—589.

208 H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române*, în „Balcania”, II—III, 1939—1940, p. 138—141.

209 J. Polek, *Die Armenien in der Bukowina*, în J.B.L.M., 1904, Cernăuți, 1905, p. 49—53.

210 Vasile Gh. Miron, și colab., *op. cit.*, p. 452.

211 *Călători străini...*, VII, p. 414.

212 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 350, 351—352.

213 *Ibidem*, p. 431—432, 470.

214 *Arh. St. Suceava*, fond Judecătoria mixtă, Suceava, dosar 13/1891, p. IV—V.

Suceava și zonele	Veniți din com. jud. Suceava		I în alte districte ale Bucovinei		Din alte provincii ale Imperiului austriac		Din Ungaria		Din străinătate	
	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F
Ițcani	95	61	124	110	132	144	2	3	4	7
Cut	171	157	98	102	70	92	8	8	25	9
Suceava	335	324	358	311	446	473	20	6	85	75
Șeptilci	26	17	70	8	7	15	—	—	—	—
Zamca	140	111	139	104	142	107	8	5	15	19
TOTAL	767	670	789	635	797	831	38	22	129	110

Astfel, din totalul populației înregistrate la 1891 (10 037), 4 783 locuitori erau proveniți din alte zone (45%) cu ponderea cea mai mare din provinciile Imperiului austriac (1 628). Pentru analiza cifrelor din statistici s-a putut stabili un ritm mediu anual de creștere a populației de circa 7% (1774—1891), ritm datorat mai ales emigrărilor și mai puțin sporului natural.

Indiferent de religie, multor străini li s-a acordat încuviințarea de a se așeza în oraș, dacă dovedeau „Auditoriului districtual“, cu documente, că sunt stăpâni asupra meșteșugului lor și că au o ținută morală corectă ²¹⁵.

Datele prezentate mai jos, privind fluctuația populației, deși sunt incomplete, totuși ele reflectă o realitate demografică ce a caracterizat perioada modernă: populația stabilită în oraș până la 1800 a însumat un procent mic (circa 12%), acesta triplându-se spre sfârșitul secolului al XIX-lea (40%). Această fluctuație de mică amploare s-a datorat și războiului ruso-austro-turc din anii 1787—1792 când o parte a populației s-a refugiat la Ilișești și Botoșani; de asemenea, epidemiile de holeră din anii 1769—1774, 1792, 1831, 1846, 1848, care au afectat orașul ^{215 bis}, ca și condițiile economice în care a evoluat orașul Suceava, acesta având un caracter preponderent comercial, fără o activitate industrială înfloritoare (capabilă să absoarbă un număr sporit de locuitori), au împiedicat emigrarea în oraș a unui număr mare de locuitori (vezi tabelul de mai jos).

Această stare de lucruri este surprinsă și reliefată de locuitorii suceveni cu ocazia întocmirii unor memorii la 16 iunie 1848, memoriu înaintat Prezidiului Gubernial din Galiția, în care se arată că orașul Suceava, „odinioară un înfloritor oraș comercial cu o populație nume-

²¹⁵ Mihai Ceașu, Emil Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 82—83.

^{215 bis} C. Căzănișteanu, *Urmările războaielor ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea asupra țărilor române*, în R.I., 2, 1981, 34, p. 259—269; Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 517, 667.

Anul	emigrați în oraș	emigrați din oraș
1774	70 capi de familie	—
1785	19 capi de familie	—
1813	19 capi de familie	49 capi de familie
1820	—	24 capi de familie

roasă, a decăzut în ultimii ani datorită faptului că se află într-o regiune de graniță cu Moldova, ceea ce a făcut ca jumătate din locuitorii săi să se strămute în Moldova, unde pot să-și desfășoare activitatea lor de comerț nestingheriți“. Petiționarii arată că aceștia „ar putea fi aduși înapoi printr-o înlesnire a comerțului și a îmbunătățirii condițiilor prezente“²¹⁶.

Cei mai numeroși contribuabili veniți între 1891 și 1901²¹⁷ au fost înregistrați în rândul meșteșugarilor și negustorilor.

Datele din tabelul de mai jos sunt concludente în acest sens :

Anul	Populația stabilă	Băștinași din oraș	Proveniți din alte zone					Populația plecată din oraș
			Din com. sub-urbane	Din Bucovina	Din Ungaria	Din Imperiu	Din străinătate	
1891	10247	4972	1437	1419	60	1628	239	379
1901	10792	5299	1244	2249	42	1667	297	262
Diferența de creștere la 10 ani	545	327	—	830	—	39	58	

Față de 1891, în anul 1901, deci după zece ani, numărul celor emigrați în oraș a crescut cu 716, ceea ce însumă un procent foarte mic (6%) în raport cu totalul populației înregistrate la 1901, de 10 792 de locuitori. Cei mai numeroși emigranți provin din așezările din Bucovina (2 249) și nu din provinciile Imperiului. Putem considera că aproape jumătate din populația orașului înregistrată la 1891 și 1901, era stabilită în oraș cu circa 50 de ani în urmă, fapt confirmat și de unele documente ce-i menționează pe noii veniți, fie după religie, fie după etnie :²¹⁸

216 M. Iacobescu, *Un memoriu al sucevenilor de la 1848*, în anuar „Suceava“, VIII, Suceava, 1981, p. 143, 146.

217 *Arh. St. Suceava*, fond Judecătoria mixtă, Suceava, dosar 13/1891, fila 1.

218 D. Werenka, *op. cit.*, p. 101—102; *Arh. St. Suceava*, fond Primăria orașului Suceava, dosar 113/1813, f. 1; dosar 1/1880 (starea civilă); dosar 13/1891 (Judecătoria mixtă); J. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 75.

Anul	Români orto- docși	Armeni	Evrei	Roma- no-ca- tolic	Greco- catolic	Greci	Ger- mani	Ru- teni	Po- loni
1778	200 familii	131 familii	—	—	—	80 familii			—
1813	3639		403				42 (?)		
1880	2705 ortodocși								
1891	2447	440	3750	2598	562		6042 (inclu- siv evrei)	644	879
1910	3667		4200				2249	435	749

Numărul celor plecați din oraș era destul de mic în comparație cu cei veniți. Părăseau orașul mai ales cei cu o situație materială mai puțin sigură și mai puțin prosperă. Statistica din 1858 ne oferă date complete asupra celor plecați în străinătate din oraș, numărul acestora fiind cel mai numeros cunoscut până la recensământul din 1891, de 590 de persoane (din care 340 de armeni, 41 germani, 130 evrei, 20 poloni, 51 români și 8 unguri)²¹⁹. Numărul celor plecați din totalul populației reprezintă un procent de circa 8%, cifră destul de constantă în toată perioada modernă. Marea majoritate s-au stabilit în Moldova și Țara Românească, precum și la Leipzig și Constantinopol.

Creșterea populației a determinat și sporirea corespunzătoare a densității. Astfel, indicile de arealitate (raportul dintre suprafață și populație) și densitatea populației orașului a fost mereu într-un raport concordant, între numărul și suprafața clădită a acestuia, conform tabelului următor :

Anul	Densitatea populației pe ha	Indicile de arealitate
secolul XV	60	0,0106
1632	75	0,0103
1774	20	0,0504
1813	25	0,0309
1891	62	0,0105
1910	70	0,0104

Analiza distribuirii din punct de vedere geografic a populației a condus la stabilirea unor zone distincte privind densitatea de locuire (vezi tabelul de mai jos).

Densitatea mare de case se înregistrează pentru secolul al XV-lea (16 locuințe la circa 3—5 m una de alta) în centrul orașului în jurul

²¹⁹ Arh. St. Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 2/1858—1860.

	Ulițele	Nr. de case	1673	Nr. de case	1785
Zona centrală	Podgoria	40	12 m/l casă	57	8 m/l casă
	Ulița Mare	36	16 m/l casă	35	16 m/l casă
	Fruntea	44	13 m/l casă	55	10 m/l casă
	Ponea	35	16 m/l casă	66	9 m/l casă
Zona periferică	Sf. Neculai	20	20 m/l casă	38	10 m/l casă
	Sf. Theodor	19	26 m/l casă	17	27 m/l casă

Curții Domnești²²⁰, ca apoi tot în această zonă să aibă loc cele mai profunde transformări edilitare (Ulița Mare) în epoca modernă, numărul acestora ajungând în 1785 la 36 de case. După datele ce le avem de la 1813, 1880 și 1891 densitatea medie (a indivizilor) pe casă în oraș depășea densitatea rurală, ea crescând de la 5,00 (sec. XV—XVI) la 8,4 (1880) și 7,1 (1891), ceea ce pentru acea vreme indica o importantă activitate urbană și existența a numeroase case în care domiciliau mai multe familii²²¹.

Ritmul considerabil în care a crescut populația orașului (mai ales prin emigrări) de la 1813 la 1891 (cu circa 240%) a avut drept consecință mărirea coeficientului de coabitare pe case, numărul caselor neputând crește în același ritm cu populația. Ulterior, după 1910, situația se echilibrează. Familiile sunt mai mari ca dimensiuni datorită nu numai numărului de copii, ci și numărului ridicat de slugi, ucenici și rude întreținute. În general, numărul copiilor pe familie în orașe era mai redus ca la sate. De exemplu, la 1813 și 1891 numărul copiilor cuprinși între 1 și 17 ani (965 și 4 020) se ridica la circa 1,3 (la 728 de căsătoriți) și 1,4 (la 2 771 de căsătoriți) de familie. Aceasta se datora nu numai mortalității mai ridicate în mediul urban, dar și faptului că numărul persoanelor necăsătorite, celibatari și văduvi, era mai ridicat aici, la Suceava, decât la sate (la 1813, exista 1 354 de persoane; în 1891, numărul acestora se ridica la 7 418²²²).

Din datele oferite de statisticile enumerate mai sus, se poate desprinde concluzia că realitatea socio-economică a orașului este o realitate complexă, în primul rând una statistică. Numai printr-o abordare cantitativă și comparativă a fenomenelor vieții social-economice, bazată pe analiza și prelucrarea surselor statistice enumerate mai sus s-a putut

220 Gh. Diaconu, *Observații cu privire la urmele vechiului târg al Sucevei din vremea marilor aședii otomane și polone din veacul al XV-lea*, în SMIM, I, 1956, p. 268 și urm.

221 Situația poate fi comparată cu orașele din Muntenia: Radu I. Vasile, *Urbanizare și urbanism în România. Structuri socio-profesionale în orașele din Muntenia (1863)*, în R.I., 36, 1983, 8, p. 786—791.

222 Arh. St. Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 113/1813, f. 1; fond Judecătoria mixtă, dosar 13/1891.

stabili corelațiile necesare între diferitele categorii profesionale ale evului mediu și epocii moderne, discontinuitatea sau continuitatea unor meserii și categorii comerciale, precum și apariția altora noi legate de continua urbanizare a orașului. Deși incomplete, totuși acestea ne oferă posibilitatea să tragem unele concluzii pe care le considerăm pline de interes. În cadrul acestor statistici s-au înregistrat patru clase de profesiuni: liber-profesioniști, agricultori, proprietari de ateliere, artizani și comercianți.

În epoca modernă a sporit numărul populației ocupate în sfera indeletnicirilor neagricole, în special comerciale și industriale, ei reprezentând 40—50% din populația activă a orașului.

În prima etapă a epocii moderne (1775—1850) numărul pământenilor care practicau meserii și comerț a fost aproape egal cu cel al străinilor veniți în oraș (în 1833 existau în Suceava 143 de meseriași români, 90 străini, 47 comercianți români și 49 străini, în 1840 erau 170 meseriași români și 129 străini)²²³, iar numărul meseriașilor depășea pe cel al negustorilor. La 1813 categoria a III-a a meseriașilor era cea mai numeroasă, ceea ce dovedește că orașul era dominat de mica producție de mărfuri. În cea de a doua etapă, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, numărul comercianților crește considerabil, ei reprezentând la recensământul din 1910, 46% din totalul populației ocupate (meseriași și negustori). Funcția meșteșugărească și cea comercială devine predominantă în raport cu ocupațiile agricole și vehicularea produselor acestora, fenomen specific multor orașe din Moldova²²⁴. Astfel, sub presiunea demografică, structurile feudale, caracteristice orașului moldovenesc medieval, încep să dispară către mijlocul secolului al XIX-lea

Categorii profesionale (capi de familie)	1673	1774	1813	1833	1840	1910
meseriași	72	224	225	233	302	429
comercianți	37		163	200	216	308
agricultori	—	—	160	45	—	—
liber profesioniști (preoți, slujitori, medici, pictori, călugări, funcționari, servitori)	160	69	271	217	274	687

223 Muzeul Bucovinei, Suceava, colecția documente istorice: *Condica stării familiilor din orașul Suceava*, inv. nr. 2327, f. 1—176 din 1833.

224 Ecaterina Negruți, *Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în R.I., 30, 1977, 10, p. 1826—1837; Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”, III, Bacău, 1970, p. 5—32.

(vezi tabelul de mai jos). Apar trăsături noi, caracteristice orașului de tip modern, cu o altă fizionomie și cu alte structuri de formă.

Astfel, sporește în oraș numărul slugilor, al funcționarilor și al ucenicilor, deoarece atelierele și dughenele destul de mari și de numeroase cereau pentru întreținere o mână de lucru numeroasă. La 1813, numărul liber-profesioniștilor reprezenta circa 35% din populația urbană stabilă, ocupând locul imediat următor după meșteri și negustori ²²⁵; acest procent, cu mici oscilații, s-a menținut constant până la începutul secolului al XX-lea. Liber-profesioniștii propriu-ziși, având în vedere componența lor, reprezentau, indiscutabil, un element care se poate transforma într-un indicator nu numai al procesului de modernizare a vieții sociale urbane, ci și a intensității acestuia. Astfel, sunt menționați medicii, farmaciștii, economiștii, arhitecții (arhitectul orașului Suceava, după 1850, a fost Franz Kurek, împreună cu inginerul Geitaven) ²²⁶.

Liber-profesioniști	1774	1833	1840
preoți	7	5	—
învățători	—	5	
funcționari publici		19	14
medici și farmaciști		2	2
pictori		1	1
muzicanți		8	5
servitori publici		74	46

Serviciile publice au reprezentat aproape jumătate din totalul liber-profesioniștilor (circa 50%), din care funcționarii publici constituiau grupul cel mai numeros (38%). La numărul de cinci învățători și cinci preoți reveneau fiecareia în parte, la 1833, circa 140 de familii.

Sărăcimea orașului a reprezentat un procent nesemnificativ (în 1833 erau înregistrați 3 cerșetori, 13 colibași și 1 hoinar; în 1891 numărul acestora s-a ridicat la 22 de familii) ²²⁷.

Prezența profesiunilor agricole nu poate constitui, în orice caz, un element caracteristic unei structuri socio-profesionale urbane în general și al unei structuri socio-profesionale moderne în special. Din cele cinci profesii înregistrate la 1833, prezența arendașilor (5 capi de familie) și a grădinarilor (2 capi de familie) în mediul urban nu poate surprinde. În schimb, prezența țăranilor (45 capi de familie) și chiar a marilor proprietari (7 capi de familie) nu poate reprezenta decât limitele procesului de urbanizare și modernizare. Prezența muncitorilor zi-

²²⁵ *Arh. St. Suceava*, fond Primăria orașului, dosar nr. 113/1813.

²²⁶ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781—1862*, Iași, 1985, p. 148; *Muzeul Bucovinei*, Suceava, colecția documente istorice, inv. 2327, f. 1—11/1833; *Arh. St. Suceava*, fond Primăria orașului, dosar nr. 12/1840—1853.

²²⁷ Vezi nota 223; *Arh. St. Suceava*, fond Judecătoria mixtă, dosar nr. 13/1891, f. 1.

lieri-salariați este aproape nesemnificativă (74 capi de familie) ca procent (circa 10%) din totalul familiilor înregistrate, situație comparativ asemănătoare cu cea din orașele Brăila și Ploiești²²⁸. De fapt, muncitorii zilieri puteau fi angajați în alte sectoare economice : meserii, comerț etc., ei reprezentând sursa principală de muncă salariată.

Meseriașii au reprezentat de-a lungul întregii perioade capitaliste unul din cele mai importante elemente ale susținerii cererii pe piața internă de produse fabricate și servicii, spre deosebire de evul mediu, când funcția predominantă a orașului era cea comercială. În epoca modernă, meseriașii au reprezentat în viața orașului elementul cel mai caracteristic.

Față de evul mediu (după statistica din 1673, avem 25 categorii profesionale) în epoca modernă (după recensământul din 1910 avem 61 de categorii profesionale) numărul categoriilor profesionale s-a dublat. După ponderea acestora, categoriile considerate meserii majore (vezi tabelul de mai jos) au reprezentat circa 50% din numărul total al meseriașilor atât în evul mediu, cât și în epoca modernă ; aceste categorii creionau în același timp imaginea generală a structurii cererii de produse fabricate și de servicii cerute de piața suceveană.

Categorii profesionale majore ²²⁹	1673 (incomplet)	1833	1840	1910
1 cizmari	14	46	38	54
2. cojocari și blănari	14 (?)	46	42	15
3. croitori	1	16	19	36
4. dulgheri	1	15	15	24
5. ferari	3	8	10	13
6. zidari	5	11	24	21
7. olari	1	10	11	—
TOTAL	39	152	159	163
%	40	65	56	40

O parte din aceste meserii priveau o gamă foarte diversificată de produse atât în evul mediu, cât și în epoca modernă. De exemplu, prelucrarea pieilor cuprindea, potrivit statisticilor, următoarele subramuri : curelari, tăbăcari, pantofari, tălpălari, ciubotari, opincari, șelari și suronari. Cei mai slab diversificați au fost fierarii (fierari și potcovari). De fapt, atât în evul mediu, cât și în epoca modernă, mărfurile

228 Radu I. Vasile, *op. cit.*, p. 782—785 ; L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în *Studii*, VI, 1963, 2, p. 281—306.

229 Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 335—343 ; vezi nota 223 ; *Arh. St. Suceava*, fond Primăria Suceava, dosar nr. 12/1840 ; I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 281 și urm.

obținute de lăcătuși, cuțitari, turnători de cuie, potcovari, fabricanți de cufere, făcători de opaițe au avut de întâmpinat concurența produselor aduse de negustorii suceveni fie de la Brașov și Bistrița, fie din Imperiul austriac.

În epoca modernă s-au înmulțit numărul meseriilor minore ce deserveau noi cereri de piață, așa cum au fost : cofetarii, ceasornicarii, pălărierii etc. ; ei reprezentau, în 1910, 5% din numărul total al meseriașilor, conform datelor din tabelul ce urmează :

Categorii profesionale minore	1833	1840	1910
cofetar		1	6
pictor (unguitor)	1		
mănușar		1	
ceasornicar	1	2	7
împletitor paie	1		1
modiști			4
tipografi	1		1
plăpumari			1
tapițeri			1
pălărier	1		1
legător de carte			1
placator			1
instalator			1

În mod indiscutabil, ele sunt meserii tipic urbane care, firește, prin numărul lor și forța economică reprezintă o nouă structură a cererii urbane. Astfel, unele meserii tipice evului mediu sunt în decădere tocmai prin limitarea cererii datorită modernizării : olarii (vesela de faianță și caolin din Imperiu, inundă piața suceveană) bragagiii, suronarii, zlătararii. Concurența mărfurilor străine (atât în evul mediu, cât și în epoca modernă) din nord-vestul Europei și Orient explică pozițiile foarte slabe ale meseriașilor din categoria celor nesemnificative ca giuvaergii, argintării, sticlării, țesătorii de pânză de lux etc.

În general, se poate aprecia pentru evul mediu și epoca modernă că dimensiunea atelierului era destul de mică (sec. XV—XVI 3,50—4 m; sec. XIX—XX — 4,50—5 m), acesta beneficiind doar de un ucenic sau o

Domeniu profesional	sec. XV—XVII ²³⁰	1785 ²³¹	1833	1840	1910
pitar sau brutar	„pitărită (2)	1	4	3	10
franzelar		1		1	1
măcelar sau casap	5 (?)	2 (?)	3	14	17
cărnățar	1				11
covrigar					3

²³⁰ Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 91, 186.

²³¹ Mihai Ceașu, Emil Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 88—96.

calfă; un atelier cu doi angajați era destul de rar (pentru epoca modernă asemenea ateliere sunt cele ale măcelarilor, cofetarilor și brutarilor).

În fine, trebuie subliniată poziția bună care, de-a lungul evului mediu și epocii moderne, a avut-o sectorul producției alimentare.

Diversitatea categoriilor profesionale din domeniul alimentar, ca și ponderea acestora, de circa 7—10%, din totalul meseriilor, ne dovedesc că acestea, la Suceava, au avut condiții deosebit de favorabile fie în privința materiilor prime, fie în asigurarea unei piețe avantajoase de desfacere a produselor, existând aici o puternică sursă financiară care să susțină și o dimensiune mai mare a atelierului decât media generală; în epoca modernă pâinea intrase deja în structura alimentației urbane chiar la nivel popular, apărând astfel ca un element deosebit față de structura veche a alimentației.

Același lucru se poate observa și la măcelari, cu ponderea cea mai mare în toată perioada analizată, de circa 70% din totalul profesiunilor cu caracter alimentar. Prin numărul lor se poate constata existența unei cereri suficiente de carne și produse din carne, ceea ce constituie un alt element, care poate deosebi structura alimentației urbane de cea rurală; cert este că după 1850, o mare parte din familiile sucevene au fost rupte de activitățile agricole și posibilitățile de a-și acoperi unele necesități din propria gospodărie, procesul de modernizare urbană fiind deja în plină ascensiune.

Într-o măsură poate mai mare decât în cazul meseriașilor, analiza și măsurarea diferitelor aspecte ale profesiunii de *comerciant* pune în lumină mai pregnant structura cererii pe piața internă a orașului, atât în evul mediu, cât și în epoca modernă.

De la început însă trebuie să atragem atenția asupra faptului că, din punct de vedere numeric, pătura comercianților a fost superioară în evul mediu, ca apoi, în epoca modernă, numărul acestora să fie inferior celorlalte trei categorii analizate mai sus. Totuși, prin plasarea acestora în sfera circulației mărfurilor și deci prin importanța lor în economia țării, comercianții au un real ascendent mai ales asupra agricultorilor și chiar a meseriașilor. Prin urmare, se poate conchide că, comercianții au deservit numai anumite curente de cerere, fie specifice evului mediu (postav, vite, porci, cai, blănuri de vererită, vulpi, piei crude de oi, vite și miel, peste, argint, ceară, mătase, mirodenii, camhă, cutite, coase, securi, săbii, fiare de plug etc.), fie epocii moderne (coloniale, confecții, cufere, făină, fier, ghete, lemne, mașini, mobile, pălării, perii, vase, vite, zaharicale, sticlă, porțelan, papetării, galanterii, lichior etc.), unele din ele fiind destinate păturilor urbane mai înstărite, altele legate de export, iar altele deservind cu anumite produse zona hinterlandului sucevean. Anumite îndeletniciri ale acestora nu pot fi încadrate decât în sectorul special, denumit servicii (vezi tabelul de mai jos).

În totalul serviciilor privind comerțul au fost înregistrate statistic circa 20 de specialități pentru evul mediu și 40 pentru epoca modernă. Sectorul serviciilor a reprezentat pentru epoca modernă (1910) un procent de 45% din totalul celor înregistrați; mai bine de 65% o forma

Denumirea categoriilor de servicii ²³²	1833	1840	1910
servicii financiare (bancheri, zarafi, cămă- tari, agenți comerciali)	1	1	14
servicii de transport (cărăuși, birjari)	3	5	29
servicii de alimentație (cârciumari, proprietari de hoteluri și cafenele)	13	13	76
sectorul comercial-economic (cu ridicata, amănuntul și ambulant)	96	197	294
TOTAL	113	216	413
% din totalul populației	17	30	33

categoria cârciumarilor și ospătarilor. Serviciile de alimentație publică au fost cel mai puternic indicator al modernizării urbane, fie că este vorba de hoteluri, restaurante, ospătării, fie că sunt menționate cafenelele. Un procent mare îl reprezentau cârciumarii și în evul mediu : în hrisovul din 1673 sunt înregistrați 9 cârciumari (25%) dintr-un număr total de 37 de familii negustorești (statistică incompletă). În toată perioada analizată, ei au reprezentat cea mai numeroasă profesiune urbană, reprezentând o treime din numărul total al comercianților. Din sectorul serviciilor surprinde pentru Suceava, la începutul de secol XX, numărul mare al zarafilor și cămătarilor (12%) față de evul mediu (2%) ²³³, fapt datorat și varietății monedelor care circulau pe piața internă.

În cadrul sectorului comercial propriu-zis, comerțul cu amănuntul a deservit în special piața internă și cea externă în evul mediu și numai piața orașului în epoca modernă. Concludentă în acest sens pentru epoca modernă sunt datele oferite de recensământul din 1910 privitor la numărul specialităților comerciale cu amănuntul, conform datelor din următorul tabel ²³⁴ :

comerțul cu produse agro-alimentare	77
comerțul cu produse textile	60
comerțul cu produse tehnico-metalice (sticlă, cufere, icoane, lemne, hârtie, bijuterii)	46
TOTAL	183

²³² Vezi nota 223 ; *Arh. St. Suceava*, fond Primăria Suceava, dosar nr. 12/1840 ; I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 365—366.

²³³ I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 6—9.

²³⁴ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 365—369.

Comerțul cu amănuntul după statistica din 1910 exprimă nu numai structura sa, ci și structura cererii de pe piața orașului. Astfel, din tabelul de mai sus se poate desprinde constatarea că aproape 45% din totalul comercianților comercializau produse agro-alimentare, care, împreună cu produse textile importate (circa 33%), constituiau principalul element al cererii urbane; un argument în plus cu privire la modernizarea și „europenizarea completă a vieții sociale”²³⁵ a orașului Suceava după 1900 îl reprezintă chiar existența unor zone comerciale anume specializate: piața lemnului, piața fânului, piața untului, piața cerealelor, piața legumelor, târgul vitelor²³⁶. Cererea mare a acestor produse pe piața suceveană se explică și prin faptul că mărfurile provenite din Suceava au avut căutare și în satele din jurul acesteia.

Posibilitățile largi de câștig, condițiile lesnicioase de viață, ospitalitatea populației au tentat în special pe mulți supuși ai Imperiului habsburgic să se stabilească în oraș. Astfel, noii veniți la Suceava au fost aceia care au dat tonul în moda acelei epoci (1800—1900), stabilind ceea ce era nou, modern și elegant. Aristocrația suceveană, în special partea feminină, s-a dovedit a fi foarte receptivă la moda apuseană. O serie de mari negustori suceveni (Constantin Pantazi, Stamati Pantazi, Ariton Pruncul, Toader Bacal, Nicolae Capri)²³⁷ mergeau de câteva ori pe an la târgul de la Leipzig, Viena, de unde se întorceau cu articole de îmbrăcăminte, mobilă, bijuterii, fie după moda vieneză, fie după cea franceză. Astfel, între anii 1783 și 1785, frații Capri cumpără mărfuri de la Viena în valoare de 6 000 florini, ei intrând în relații comerciale cu renumitul negustor vienez Johann Peter Leth²³⁸. Dorința lor declarată era aceea de a înființa în Bucovina, în speță în Suceava, un depozit de postavuri și alte mărfuri pe care să le desfacă mai lesnicios, atât în interior, pe piața orașului, cât, mai ales, în Moldova și Turcia. O parte din negustorii suceveni intră în relații de comerț cu casele comerciale din Brașov, Timișoara și Viena, fie pentru a desface mărfurile furnizate de acestea, fie pentru a le tranzita în Moldova. În februarie 1780. Hagi Trandafir Gheorghiu și compania din Timișoara anunțau pe Mihail Tumburu și compania din Brașov că în curând le va trimite marfa care sosise de la Triest, prin Dimitrie Cățanu din Viena, rugându-i ca aceasta, de îndată ce va fi luată în primire la Brașov, să fie trimisă per tranzit către Mihail Hagi Osop, armeanul din Suceava, pentru a fi predată lui Manoli Ioan Alivruți, turnavitul din Bucovina, care se afla la Suceava. La 8 martie, Hagi Trandafir trimitea lui Mihail Tumburu patru baloturi cu ciorapi și un balot cu mătase spre a fi expediate la Suceava²³⁹. Invazia de obiecte de tot felul din apus, conjugată cu ve-

235 Louis Roman, *Implicații istoriografice ale cercetării demoistorice*, în R.I., 5, 1984, 37, p. 460—462.

236 Emil I. Emandi, M. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 235—238 fig. 87).

237 Mihai Ceaușu, Emil Emandi, *Aspecte din evoluția...*, p. 76—78.

238 *Ibidem*: Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 493.

239 Mihai Șt. Ceaușu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluția...*, (II), p. 128.

nirea unor meșteșugari specializați în bucătări, cofetari, franzelari, mo-diști a dus la schimbarea totală a obiceiurilor și gusturilor societății sucevene. Rapida introducere a formelor exterioare ale civilizației apu-sene în oraș a impresionat și pe cel care a redactat jurnalul împăra-tului Franz al II-lea care, timp de 2 zile (10—11) în luna august 1847, a stat în Suceava : „locuitorii se îmbracă parte nemțește, mulți moldo-venește, ca boierii de la Cernăuți, totuși în haine de diverse culori, caf-tane, scurte și lungi căptușite cu blană, haine scurte și lungi, primii care au haine scurte, poartă pantaloni albi. Părul îl au în parte tuns, în parte ca o coroană. Dintre femei multe se îmbracă moldovenește ca boieroaicele de la Cernăuți, sau ca moldovencele de la Rădăuți ... altele pe jumătate nemțește, pe jumătate moldovenește, poporul de rând ca la Rădăuți. Evreii mai mult în negru ca în Galiția... armenii, armeneste. De asemenea, se văd lipovencele în felurite culori“²⁴⁰.

Firește, analiza concepută asupra unei astfel de teme solicită mul-tiple interpretări și concluzii. Față de epoca medievală, în epoca mo-dernă rezultatele modernizării și diversificării structurii socio-profesio-nale sunt notabile, ele marcând o nouă formă de manifestare și matu-rizare a vieții urbane.

Dezvoltarea ascendentă a meșteșugurilor și a comerțului în secolele XV—XVI și XIX—XX, diversificarea și amplificarea unor structuri pro-fesionale, lupta pentru piață și modul specific de viață al orașenilor au constituit o trăsătură marcantă a istoriei orașului Suceava sub aspect demografic, surprinzându-se atât cantitativ, cât și calitativ fenomenele de creștere și descreștere a populației, ca efect economic, dar și social și politic.

Ajunși la acest punct al cercetării noastre, deși am fost constrânși să ne limităm numai la analiza acelor materiale statistice cunoscute nouă, avem totuși imaginea evoluției și structurii demografice a orașului Suceava, într-o perioadă plină de progres, când orașul era capitală a Moldovei, și într-o alta, când orașul îmbrăca o nouă structură, mult mai devreme decât alte orașe din Moldova, cea a economiei capitaliste. Transformările din structura demografică au avut o influență covârși-toare asupra întregului proces de devenire a orașului, specifice epocii contemporane, condiționând dezvoltarea ulterioară a sa sub raport so-cial-economic și politic. Aprecierea acestor fenomene dintr-un unghi de vedere nou, în raport cu ce s-a scris despre Suceava, plecând de la o informație mai bogată (uneori inedită) și pe o perioadă mai lungă de timp, credem că actualmente ea marchează un progres ale cărui rezultate justifică interesul pentru încheierea unei monografii cu acest subiect.

240 *Die Reisetagebücher des österreichischen Kaisers Franz I in die Bukowina (1817 und 1823)*, München, 1979, p. 47—48.

ȘOLTUZII DE SUCEAVA

(după Ștefan S. Gorovei, din anuar, Suceava, X, 1983)

- Nichil voit* (cu Serchiz, voit armenesc) — 1449, iunie 5 (*DRH*, II, nr. 4, p. 6).
Serchiz, voit de Suceava — 1456 iunie 13 (*DRH*, II, nr. 60, p. 90).
...Rymer, iudex... de Szoczavia (1507, aprilie 9) — *SD*, XXIII, p. 331.
Stan șoltuz (*Ztan soltuz*) — 1510, iulie 10 (*HI*, XV₁, p. 204) și 1514, martie 30 (*Sthano Groph* — *ibidem*, p. 226).
Janusch Groff — 1526, iulie 15 (*Veress, Acta*, p. 142—143; *M. Costăchescu, Documente Ștefăniță*, p. 567—568) și 1527, februarie 11 — *Janusch Tpschler Groff* (*HI*, XV₁, p. 292).
Beldîman șoltuz — 1579, „februarie 29” (*DIR*, 3/XVI, nr. 134, p. 105); *fost șoltuz* — 1580, august 19 (*ibidem*, nr. 186, p. 145).
Simion șoltuz — 1580, august 19 (*DIR*, 3/XVI, nr. 186, p. 145).
Drag vuit și scaunul său cu 12 pârgari — 1584, februarie 24 (*DB*, II, p. 50—51; datarea actului — în studiul de față).
Bolea șoltuzul — 1590, iunie 8 (*DIR*, 3/XVI, nr. 560, p. 459; în catastiful breslei, pe ulița Ponea).
Toma Urmenysch Groff — 1594, iulie 22 (*HI*, XV₁, p. 727—728).
 * *Vâscan șoltuzul* cu 12 pârgari de târg de Suceava — (1661, iunie 12), (*ASI*, p. 339, f. 787); databil c. 1600—1625.
Petru șoltuz românesc (cu Norco șoltuz armenesc) — 1609, ianuarie 28 (*DIR*, 2/XVII, nr. 254, p. 191).
 * *Ion fost șoltuz* — (1620, februarie 25), (*DIR*, 4/XVII, nr. 551, p. 426).
Isac, Marckgroff fon der Suctzawa — 1623, februarie 24 (*HI*, XV₂, p. 931—932).
Mihai șoltuz — c. 1632 (*SD*, V, p. 79—80).
 * *Constantin fost șoltuz* — (1638, decembrie 28), (*BAR*, LXXXIV/63; în catastiful breslei, pe ulița Crimca).
 * *Enachie fost șoltuz* — (1638, decembrie 28), (*BAR*, LXXXIV/63; în catastiful breslei, pe ulița Ponea).
Onea șoltuzul cu 12 pârgari — 1638, decembrie 28, (*BAR*, LXXXIV/63; în catastiful breslei); [1639, septembrie 1 — 1640, august 31], 7148 — (*DB*, II, p. 83; „*Ion Neculce*”, III, 1923, p. 110—111).
 * *Pascal fost șoltuz* — (1646, iulie 6), (*DB*, II, p. 41; în catastiful breslei, pe ulița Manea).
 * *Apostol fost șoltuz* — (1647 ianuarie 1), (*BAR*, VIII/204).
Mihălachi șoltuzul românesc — 1647 ianuarie 1, (*BAR*, VIII/204).
Pavel șoltuz cu 12 pârgari — 1651 martie 30 (*SD*, XXI, p. 203—204).
 * *Toader Armanul, fost șoltuz de Suceava* — (1665 septembrie 10) (*DB*, III, p. 20 — poate doar al armenilor? Sau din neamul celui de la 1594?).
Toderașco șoltuz — 1669 iulie 6 (*Ștefanelli, Doc. Cîmpulung*, p. 439; în catastiful breslei: „*Toderașco blănar biv șoltuz*” la 1673).
Toader șoltuz — 1683 august 3 (*SI*, V, p. 328—329).
Constandin Olariu șoltuz — 1735 octombrie 28 (*SD*, XI, p. 57).
Simion șoltuz — 1764 aprilie 2 (*CD*, I, p. 578).

Gheorghe șoltuz — 1767 iunie 30 (DC, I, p. 583); 1767 iulie 5, cu Anton șoltuz (fost sau armenesc) (DC, I, p. 584), 1773 mai 10 (ASI, p. 339, p. 908—909; „Suceava“, VIII, 1981, p. 131).

Gheorghe Tupilat, starostele târgului, cu pârgarii — 1782 decembrie 11 (DB, V, p. 151).

URBANISM AND HISTORICAL DEMOGRAPHY (SUCEAVA IN 15th—19th CENTURIES)

— Summary —

According to Ioan Bogdan, the problem of population is “one of the most important questions of the economical politics”, “one of the most difficult scientific problems”, the basis for characterizing the Romanian medieval society development. In this sense, we think that the study of the population of Suceava, the former capital of Moldavia, will substantially contribute to a better knowledge of its history and will establish the basis for a more profound and a larger future research at the level of the whole Moldavia. The study contains five subchapters: *Quantitative demographic data (15th—17th centuries)*; *Qualitative demographic data: ethnical and socio-professional composition (15th—17th centuries)*; *Demographical-political Structure of the Suceava Patriarchate specific to the Middle Ages*; *Demographic coordinates specific to the transitional period (18th—19th centuries)*; *The town between medieval and modern-compared demographic data*. The study of the demography of Suceava in the 15th—19th centuries (numerical evolution, ethnical and social composition, the movement of population) is based on the sources of the foreign travelers, on intern documents, registers, enlistments and censuses (from 1891 and 1910). The main demographic features which characterized Suceava in the Middle Ages and in the Modern Period are: the permanent increasing of the population in the Middle Ages from about 600 houses (in 15th century) to 1500 houses (16th—17th centuries); the demographic decline is specific to the 18th century (about 448 houses); in the 19th century, the population of Suceava reaches the number of the 16th century — 1200 houses; compared to the Middle Ages (1614), in 1891 the population increased with about 175 per cent; with the exception of the years 1774 and 1813 (20 persons per hectare) the population density remained almost constant in the heart of the city — 65 persons per hectare; the decrease of the mortality (1910) in comparison with the Middle Ages; changes in the social composition of the population, especially by the increasing of the social categories concerning the trades in comparison with the commercial category specific to the Middle Ages; the ethnic composition in the Modern Period changes (Poles, Ukrainians, Jews) in comparison with the Middle Ages. All these demographic features have had important consequences on the economic, socio-political and urban evolution of the city more than 400 years.